

=====

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ચુકાદો અનામત રાખેલ: ૨૫/૦૩/૨૦૨૬

ચુકાદો જાહેર કરેલ: ૦૮/૦૫/૨૦૨૬

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

આર/લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૮૨૩/૨૦૧૩

ઈન

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન/૩૧૮૪/૨૦૦૪

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી ન્યાયમૂર્તિ સુનીતા અગ્રવાલ

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ડી.એન. રે

=====

| રિપોર્ટિંગ માટે મંજૂર | હા | ના |
|-----------------------|----|----|
|                       |    |    |

=====

શાંતિલાલ મોહનલાલ શાહ અને અન્ય

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય

ઉપસ્થિતિ:

અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧, ૩.૧, ૩.૨, ૩.૮, ૪.૧, ૪.૨, ૪.૪, ૪.૫ તરફે રદબાતલ થયેલ

અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૨, ૨.૧, ૨.૨, ૩, ૩.૩, ૩.૩.૧, ૩.૩.૨, ૩.૩.૩, ૩.૪, ૩.૫, ૩.૬, ૩.૭, ૪, ૪.૩ તરફે વકીલ શ્રી અપૂર્વ વકીલ, સિનિયર એડવોકેટ વિથ શ્રી કાર્તિકેય કનોજિયા વિથ શ્રી દિલીપ એલ. કનોજિયા (૩૬૯૧)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧, ૨, ૩ તરફે વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલ શ્રી સંજય ઉધવાણી

કોરમ: માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી ન્યાયમૂર્તિ સુનીતા અગ્રવાલ

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ડી.એન. રે

સી.એ.વી. ચુકાદો

(માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી ન્યાયમૂર્તિ સુનીતા અગ્રવાલ દ્વારા)

૧. ગુજરાત એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ (ટૂંકમાં ‘સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦’) હેઠળ સત્તાવાળા દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમને માન્ય રાખતાં ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલ, અમદાવાદ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમને પડકારતી રિટ પિટિશન નામંજૂર કરતાં વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા તારીખ

૧૨.૦૪.૨૦૧૩ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલા ચુકાદા અને હુકમ સામે દાખલ કરવામાં આવેલી આ એક આંતરિક-અદાલતી અપીલ છે. સ્પષ્ટતા ખાતર, અહીંના અપીલકર્તાઓને અહીં પિટિશનરો તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

૨. વાદગ્રસ્ત ચુકાદા પરથી જે અવિવાદિત હકીકતો જાણી શકાય છે તે એ છે કે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળની કાર્યવાહી બી. શાંતિલાલ એન્ડ કંપની નામની પેઢીના ભાગીદાર તરીકે એક વ્યક્તિ દ્વારા સદર પેઢી ગામ ચિકલોટા, તાલુકો વાલિયા, જિલ્લો ભરૂચ ખાતે ખેતીની જમીન (પ્રશ્નવાળી જમીન) ધારણ કરતી હોવાનું જાહેર કરતાં ભરેલા ફોર્મ પર શરૂ કરવામાં આવી હતી. સદર ફોર્મ પર કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી અને આખરે મામલતદાર અને એ.એલ.ટી. એ તારીખ ૧૮.૦૪.૧૯૮૩ ના હુકમથી સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨૧(૧)(૨) હેઠળ ૫૬ એકર અને ૩૦ ગુંઠા જમીનને વધારાની જમીન તરીકે જાહેર કરી હતી. આ હુકમ સામે નાયબ કલેક્ટર સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમણે તારીખ ૧૩.૦૮.૧૯૮૪ ના હુકમથી અપીલ નં. ૧૦/૧૯૮૪ ને નામંજૂર કરી હતી. રિવિઝન એપિલકેશન નં. બી.એ. ૧૩૨૯/૧૯૮૪ અને ૧૫૩૪/૧૯૮૪ માં, ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલે તારીખ ૨૭.૦૬.૧૯૮૮ ના સંયુક્ત હુકમથી નવેસરથી નિર્ણય કરવાના નિર્દેશ સાથે મામલો મામલતદાર, કૃષિ પંચને રિમાન્ડ કર્યો હતો. રિમાન્ડની કાર્યવાહીમાં, મામલતદાર, કૃષિ પંચે તારીખ ૨૭.૦૬.૧૯૮૮ ના હુકમથી પ્રશ્નવાળી જમીનને વધારાની જમીન તરીકે જાહેર કરી હતી, જેની સામે નાયબ કલેક્ટર સમક્ષની અપીલ તારીખ ૧૭.૦૭.૧૯૮૮ ના

રોજ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષના બીજા તબક્કામાં, તારીખ ૨૮.૦૬.૧૯૯૩ ના રોજ રિવિઝન અરજી મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને નવેસરથી નિર્ણય કરવા માટે મામલો ફરીથી રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો.

૩. રિમાન્ડની કાર્યવાહીમાં, મામલતદાર, કૃષિ પંચે તારીખ ૩૦.૦૯.૧૯૯૩ ના રોજ હુકમ પસાર કરીને કલેક્ટર, ભરૂચ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી નોટિસ પાછી ખેંચવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. નાયબ કલેક્ટરે તારીખ ૨૪.૦૪.૧૯૯૪ ના હુકમથી મામલતદાર, કૃષિ પંચના હુકમની પુષ્ટિ કરી હતી, જેની સામે રાજ્ય દ્વારા ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ રિવિઝન દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૪. રિવિઝન કાર્યવાહીમાં, અહીંના પિટિશનરો દ્વારા મહેસૂલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ચાર ભાગીદારો હતા, જેઓ પ્રશ્નવાળી જમીન ખેડતા હતા અને ભાગીદારી પેઢીને ખેતીની જમીન ધારણ કરવાનો કોઈ અધિકાર ન હોવાથી, બાકીની જમીનને વધારાની અથવા ફાજલ જાહેર કરવા માટે માત્ર એક જ એકમ જમીન આપી શકાય નહીં. પ્રશ્નવાળી જમીનના સહ-માલિકો તરીકે વ્યક્તિગત માલિક હોવાના નાતે ચાર ભાગીદારો પૈકી દરેકને એક-એક એકમ ફાળવવો જરૂરી છે અને જો તેમ કરવામાં આવે તો કોઈ પણ જમીન વધારાની જાહેર થઈ શકે નહીં.

૫. બીજી તરફ, રાજ્ય દ્વારા એ બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે

ભાગીદારી પેઢીના નામે ચાર ભાગીદારો દ્વારા સંયુક્ત રીતે જમીન ધારણ કરવામાં આવી હોવાથી, તેઓ માત્ર એક જ એકમ મેળવી શકે છે અને જપ એકર (એક એકમ માટે ફાળવેલ) થી વધુની વધારાની જમીન ફાજલ તરીકે જાહેર થવાપાત્ર છે.

૬. ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા તારીખ ૦૫.૦૩.૨૦૦૩ ના હુકમથી નાયબ કલેક્ટરના હુકમો રદ કરીને અને મામલતદારના તારીખ ૧૮.૦૪.૧૯૮૩ ના પ્રથમ હુકમને પુનઃસ્થાપિત કરીને સદર રિવિઝન મંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેમાં સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ ૫૬ એકર અને ૩૦ ગુંઠા જમીનને વધારાની જમીન જાહેર કરવામાં આવી હતી, જેના પરિણામે રિટ પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાંથી હાલની અપીલ ઉદ્ભવી છે.

૭. વિદ્વાન સિંગલ જજે પક્ષકારોના વિદ્વાન કાઉન્સેલની દલીલોને યોગ્ય વિચારણા આપીને, હાલના કેસની હકીકતોમાં પેરાગ્રાફ ‘૧૦’ અને ‘૧૧’ માં નીચે મુજબ તારણ કાઢ્યું છે:-

“૧૦. જો હાલના કેસની હકીકતોની તપાસ કરવામાં આવે તો, આ એવો મામલો નથી કે જ્યાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓએ કોઈપણ હેતુ કે ઉદ્દેશ્ય વિના સંયુક્ત નામે મિલકત ખરીદી હોય, પરંતુ આ એવો કેસ છે કે જ્યાં ભાગીદારી પેઢીની રચના કરવામાં આવી હતી અને જમીન ખરીદવામાં આવી હતી. એટલું જ નહીં

પરંતુ ભાગીદારી પેઢીએ તેના ભાગીદારો મારફતે ફોર્મ ભર્યું હતું. એ જણાવવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે જ્યારે ભાગીદારી પેઢીની રચના કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે પેઢીના તમામ ભાગીદારો દ્વારા નફો અથવા લાભ મેળવવાના ઉદ્દેશ્ય સાથેના સંયુક્ત સાહસ તરીકે હોય છે. વધુમાં, ભાગીદારી પેઢી પાર્ટનરશિપ એક્ટ હેઠળના કાયદા દ્વારા સંચાલિત થાય છે. ભાગીદારોના હકો અને ભાગીદારોની જવાબદારીઓ પરસ્પર એકબીજા સાથે જોડાયેલી અને સંકળાયેલી હોય છે. તેથી, ભાગીદારી પેઢીને ‘એક વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં સમાવવા માટે વ્યક્તિઓનું મંડળ અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન કહી શકાય, ભલે તે નોંધાયેલી ન હોય અને તેને એવા કેસોથી વિપરીત સંદર્ભમાં વાંચી શકાય કે જ્યાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓએ આવક, નફો કે લાભ મેળવવા માટેના કોઈપણ સંયુક્ત સાહસ વિના સંયુક્ત રીતે મિલકત ખરીદી હોય.

૧૧. તેથી, એવું જણાય છે કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા લેવાયેલ અભિપ્રાય ભૂલભરેલો કહી શકાય નહીં. એ જણાવવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે ટ્રિબ્યુનલના હુકમમાંથી ઉદ્ભવતી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની પિટિશનમાં ન્યાયિક ચકાસણીનો વ્યાપ મર્યાદિત છે. જો બે અભિપ્રાયો શક્ય હોય

તો પણ, અદાલત નીચલી સત્તાવાળાના હુકમમાં દખલગીરી કરવાનો ઇનકાર કરી શકે છે. હાલના કેસમાં, ટ્રિબ્યુનલનો અભિપ્રાય માત્ર આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા ઉપરોક્ત સંદર્ભિત લેટર્સ પેટન્ટ અપીલમાં લેવાયેલા અભિપ્રાય પર આધારિત નથી, પરંતુ તેને રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત સંદર્ભિત નિર્ણયનું સમર્થન પણ મળી રહ્યું છે. આ સંજોગોમાં, એવું જણાય છે કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમ, જે હાલની અરજીમાં વાદગ્રસ્ત છે, તેમાં કોઈ દખલગીરીને પાત્ર નથી.”

૮. ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલા તારણો, જેને વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા સમર્થન આપીને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ભાગીદારી પેઢી ભલે નોંધાયેલી ન હોય તો પણ તેને વ્યક્તિઓનું મંડળ અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન કહી શકાય, અને તેનો ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં સમાવેશ થવો જોઈએ, જેને રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય [(૨૦૦૮) ૫ એસ.સી.સી. ૪૪૯] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના સંદર્ભમાં આવક, નફો કે લાભ મેળવવા માટેના કોઈપણ સંયુક્ત સાહસ વિના બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓએ સંયુક્ત રીતે મિલકત ખરીદી હોય તેવા કેસોથી વિપરીત સંદર્ભમાં વાંચવાનું રહે છે, તે હાલની અપીલમાં અમારી સમક્ષ પડકારનો વિષય છે.

૯. વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા બાંધવામાં આવેલા અભિપ્રાયને પડકારતાં, અપીલકર્તા તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી અપૂર્વ વકીલે નીચે મુજબની દલીલો કરી હતી:-

(૧) ભાગીદારી પેઢી એ કોઈ કાનૂની એન્ટિટી નથી અને તેથી સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૨૧) હેઠળ વિચારણા હેઠળની ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં તેનો સમાવેશ થઈ શકે નહીં.

(૨) પિટિશનરો (સંખ્યામાં ચાર) ને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ માત્ર એક જ એકમ માટે હકદાર ગણીને તેઓને એક જ ‘વ્યક્તિ’ ગણવા માટે ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ’ કહી શકાય નહીં.

(૩) સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૧૦ હેઠળનું પત્રક અહીંના ચાર વ્યક્તિગત-પિટિશનરો પૈકીના એક દ્વારા, અન્ય લોકો વતી, ભાગીદારી પેઢી - બી. શાંતિલાલ એન્ડ કંપનીના નામે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

(૪) ભાગીદારી પેઢી એ કોઈ અલગ કાનૂની એન્ટિટી / વ્યક્તિ નથી, અને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૧૨) હેઠળ વિચારણા મુજબ ‘જાતે ખેતી કરવા’ માટે ‘જમીન ધારણ કરવા’ સક્ષમ હોવાની તો વાત જ દૂર રહી.

(૫) ચાર સંયુક્ત માલિકો એ ખેતીની જમીનના વ્યક્તિગત ધારકો છે અને તેઓ પ્રત્યેક એક-એક એકમ માટે હકદાર છે. પરિણામે, ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ કોઈ વધારાની ખેતીની જમીન રહેશે નહીં.

(૬) ‘સંયુક્ત કુટુંબ’ અને ‘વ્યક્તિ’ ની કલમ ૨(૧૬) અને ૨(૨૧) ની વ્યાખ્યાઓનો સંદર્ભ આપતાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ શબ્દો ઉપરાંત, સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨ માં વ્યાખ્યાયિત અન્ય શબ્દો જેવા કે, ‘ખેડૂત’; ‘નિયત તારીખ’; ‘ખેતી કરવી’; ‘જાતે ખેતી કરવી’; ‘જમીન ધારણ કરવી’; ‘જમીન’; ‘વધારાની જમીન’; ‘ભાડુઆત’ અને ‘જમીનમાલિક’, તેમજ સંબંધિત ગણોત કાયદાઓને સદર અધિનિયમની કલમ ૬ ના હેતુઓ માટે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં સમાવિષ્ટ ‘વ્યક્તિ’ શબ્દનો અર્થ સમજવા માટે ધ્યાને લેવા જરૂરી છે.

(૭) બોમ્બે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ ની કલમ ૩(૩૫) માં વ્યાખ્યાયિત ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ મૂકતાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તેમાં આપવામાં આવેલી વ્યાખ્યાને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૧૬) સાથે વંચાણે લેતાં કલમ ૨(૨૧) હેઠળ ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં આચાત કરી શકાય છે. જો કે, કાયદાના હેતુ અથવા જે સંદર્ભમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેના સંદર્ભમાં વિવિધ કાયદાઓમાં સદર સામાન્ય વ્યાખ્યામાં કાં તો ફેરફાર કરવો પડશે અથવા તેને પ્રતિબંધિત કે વિસ્તૃત કરવી પડશે (રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) માં સર્વોચ્ચ અદાલતના પેરાગ્રાફ ‘૨૪’ અને ‘૨૫’ નો સંદર્ભ આપતાં).

(૮) એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના પેરાગ્રાફ ‘૨૮’ ના અવલોકનો

મહત્વપૂર્ણ બની જાય છે, જે આ મુજબ છે:-

“૨૮..... ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ ખેતી અથવા જમીનધારણ પર ટોચમર્યાદા સંબંધિત કાયદામાં આવે છે, ત્યારે ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ’ શબ્દ એવા વ્યક્તિઓના સંયોજનનો સંદર્ભ આપી શકે છે જેઓ સહ-માલિકો તરીકે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા અને સંયુક્ત સાહસ તરીકે ખેતીની કામગીરી કરવા માટે સાથે જોડાય છે.”

(૯) રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) માં પેરાગ્રાફ ‘૨૫’ મૂકતાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દનો સંદર્ભ નીચે મુજબ વિચારવામાં આવ્યો છે, સિવાય કે સંદર્ભથી અન્યથા અપેક્ષિત હોય:-

“૨૫..... (૧) કુદરતી માનવ વ્યક્તિ; (૨) કોઈપણ કાનૂની એન્ટિટી કે જે અધિકારો અને ફરજો ધરાવવા માટે સક્ષમ હોય, જેમાં કોઈપણ કંપની અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ (ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય) સમાવિષ્ટ છે; અને (૩) હિન્દુ અવિભાજિત કુટુંબ અથવા વ્યક્તિઓનું કોઈપણ અન્ય જૂથ અથવા એકમ, જેના સભ્યો રૂઢિ અથવા ઉપયોગ દ્વારા મિલકત અને રહેઠાણમાં સંયુક્ત

હોય.”

(૧૦) ઉપર ઉદ્ધૃત રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના પેરાગ્રાફ ‘૨૫’ માં કલોઝ (૨) માં સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દને સોંપવામાં આવેલા અર્થને મૂકતાં, પિટિશનરો તરફે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સદર કલોઝ ‘કાનૂની એન્ટિટી, જે અધિકારો અને ફરજો ધરાવવા સક્ષમ છે’ નો સંદર્ભ આપે છે. જો કે, ઇન્ડિયન પાર્ટનરશિપ એક્ટ, ૧૯૩૨ ની કલમ ૪ ના અર્થમાં ભાગીદારી પેઢીને ‘કાનૂની એન્ટિટી’ તરીકે ગણી શકાય નહીં જેથી તેનો ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં સમાવેશ કરી શકાય, જેથી સીલિંગ કાર્યવાહીમાં તે માત્ર એક જ એકમ માટે હકદાર બને.

(૧૧) એવી ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ભાગીદારી પેઢી સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૧૨) હેઠળ સમજ્યા મુજબ ‘જાતે ખેતી કરી શકતી નથી’ અને તે તેમાં અધિકારો અને ફરજો ધરાવતી ખેતીની જમીન ધારણ કરવા માટે સક્ષમ નથી. તે સંદર્ભમાં, સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ ‘વ્યક્તિ’ શબ્દની વ્યાખ્યાને આપેલા વિસ્તૃત અર્થને ધ્યાને લેતાં, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા બોમ્બે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ હેઠળ ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યાનો ઉપયોગ કરીને એવું ઠરાવ્યું છે કે “કોઈપણ કાનૂની એન્ટિટી, જે અધિકારો અને ફરજો ધરાવવા માટે સક્ષમ છે જેમાં કોઈપણ કંપની અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ (ભલે નોંધાયેલ હોય કે ન

હોય)” તે ભાગીદારી પેઢીને આવરી લેશે નહીં. તે સિવાય, આવા વ્યક્તિઓને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત ‘વ્યક્તિ’ ના અર્થમાં સમાવવા માટે ઉપર ઉદ્ધૃત રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના પેરાગ્રાફ ‘રપ’ માં વર્ણવેલ અન્ય બે કલોઝ (૧) અને (૩) પૈકી કોઈપણમાં ભાગીદારી પેઢી આવશે નહીં.

(૧૨) આગળ વિગતે જણાવતાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અહીંના ચાર વ્યક્તિઓ / પિટિશનરોને વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા વાદગ્રસ્ત ચુકાદામાં ભાર મૂક્યા મુજબ “વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય” તરીકે ગણી શકાય નહીં.

(૧૩) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ વધારાની બાબત વિના, સંયુક્ત સાહસ કરવાનો અથવા સામાન્ય સમજણ અને હેતુ સાથે કોઈ સામાન્ય પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવાના કોઈપણ ઈરાદા વિના, માત્ર વ્યક્તિઓનું સંયોજન અથવા વ્યક્તિઓનું સાથે આવવું એ બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓને વ્યક્તિઓનું મંડળમાં પરિવર્તિત કરશે નહીં. વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ એવું છે જેમાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ કોઈ સામાન્ય લાભ પ્રાપ્ત કરવા માટે સામાન્ય હેતુ અને સામાન્ય કાર્યવાહીમાં જોડાય છે. કોઈ ચોક્કસ કાયદાના સંદર્ભમાં વ્યક્તિઓનું જૂથ કે ગણ એ વ્યક્તિઓનું સંગઠન છે કે વ્યક્તિઓનું મંડળ છે તે નક્કી કરવા માટે સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય કેટલીક સુસંગતતા ધરાવશે.

(૧૪) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના પેરાગ્રાફ ‘૨૮’ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ ખેતી અથવા જમીનધારણ પર ટોચમર્યાદા સંબંધિત કાયદામાં આવે છે, ત્યારે વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ “એવા વ્યક્તિઓના સંયોજનનો સંદર્ભ આપી શકે છે, જેઓ સહ-માલિકો તરીકે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા અને સંયુક્ત સાહસ તરીકે ખેતીની કામગીરી કરવા માટે સાથે જોડાય છે”, તેઓને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ ‘વ્યક્તિ’ ની સમાવેશી વ્યાખ્યામાં ગણી શકાય. જો કે, હાલના કેસમાં, હાલના કેસની હકીકતોમાં રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના પેરાગ્રાફ ‘૨૮’ માં સંદર્ભિત આ શરતો પૈકીની કોઈપણ શરત પૂર્ણ થાય છે તેવું સાબિત કરવા અથવા દર્શાવવા માટે પણ રેકૉર્ડ પર કોઈ પુરાવો નથી.

(૧૫) એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે બી. શાંતિલાલ એન્ડ કંપની નામની ભાગીદારી પેઢી છેક ૧૯૩૦ માં રચવામાં આવી હતી. ચાર પિટિશનરો વચ્ચેના સંબંધોને સાબિત કરવા માટે લેખિત રજૂઆતોના એનેક્ષર-‘૧’ તરીકે દલીલો દરમિયાન તારીખ ૧૫.૦૧.૧૯૩૦ ના દસ્તાવેજની નકલ અમારી સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી. જો કે, તે દસ્તાવેજ ક્યાંય પણ દૂરથી કે અન્યથા એવું સૂચવતો નથી કે ભાગીદારો સહ-માલિકો તરીકે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા અને સંયુક્ત સાહસ તરીકે “ખેતીની કામગીરી”

કરવા માટે સાથે જોડાયા હતા. વાસ્તવમાં, સદર દસ્તાવેજ મુજબ, ચાર ભાગીદારો (અહીંના પિટિશનરો) એ બી. શાંતિલાલ એન્ડ કંપનીના નામે કાપડનો વ્યવસાય કરવાનો હતો, અને હિન્દિયા સાબુ અને કેમિકલ વર્ક્સના નામે સાબુ અને રસાયણોના ઉત્પાદનનો વ્યવસાય પણ કરવાનો હતો.

(૧૬) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એ બાબત નોંધવાની રહે છે કે પ્રશ્નવાળી જમીન માત્ર વર્ષ ૧૯૩૯ માં ખરીદવામાં આવી હતી (દસ્તાવેજ થયાના નવ વર્ષ પછી). પિટિશનરો સહ-માલિકો તરીકે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા અને સંયુક્ત સાહસ તરીકે ખેતીની કામગીરી કરવા માટે સાથે જોડાયા હતા કે કેમ તેની ખાતરી કરવા માટે કોઈપણ સત્તાવાળા દ્વારા કોઈ તપાસ કરવામાં આવી હોવાનો પુરાવો નથી, તપાસની તો વાત જ દૂર રહી. જમીનની કોઈપણ સંયુક્ત ખેતીનો કોઈ પુરાવો નથી કે સંયુક્ત સાહસ કરવાનો કોઈ ઈરાદો હોવાનો પણ કોઈ પુરાવો નથી.

(૧૭) આ સંજોગોમાં, પિટિશનરોને વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ ગણી શકાય નહીં અને આમ, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) માં અર્થઘટન કર્યા મુજબ સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ “એક જ વ્યક્તિ” કહી શકાય નહીં.

(૧૮) એવી દલીલ છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં, હાઈકોર્ટ (આ જ અદાલત) ના હુકમને રદ કરીને નીચેની સત્તાવાળાઓને તેમાં અમુક નિર્દેશો સાથે નવેસરથી નિર્ણય

કરવાના નિર્દેશ સાથે મામલો પાછો રિમાન્ડ કર્યો હતો. જો કે, જો અહીંના પિટિશનરોની દલીલો સ્વીકારવામાં આવે, તો આ કેસ રિમાન્ડ કરવા યોગ્ય પણ નથી કારણ કે જ્યારે જમીનો છેક વર્ષ ૧૯૩૯ માં ખરીદવામાં આવી હતી અને તમામ ચાર મૂળ ખરીદદારો ત્યારથી અવસાન પામ્યા છે ત્યારે આ તબક્કે કોઈપણ તપાસ કરવાનો કોઈ અર્થપૂર્ણ હેતુ સર થશે નહીં.

(૧૯) વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા આપવામાં આવેલા કારણો અને ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલના હુકમ પર ટિપ્પણી કરતાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વિદ્વાન સિંગલ જજે પેરાગ્રાફ ‘૧૧’ માં એવું અવલોકન કરવામાં ભૂલ કરી છે કે ટ્રિબ્યુનલના અભિપ્રાયને રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનું સમર્થન મળી રહ્યું છે.

(૨૦) વિદ્વાન સિંગલ જજે, જો કે, રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના આધારે કોઈપણ અભિપ્રાય બાંધતાં પહેલાં ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલના વાદગ્રસ્ત હુકમનું સ્વતંત્ર રીતે મૂલ્યાંકન / તપાસ કરવી જરૂરી હતી.

(૨૧) આ રજૂઆતો સાથે, એવી ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ના હેતુ માટે ચાર પિટિશનરોને ચાર અલગ (વ્યક્તિગત) “વ્યક્તિઓ” તરીકે ગણવા જરૂરી છે અને તે પૈકી દરેક વ્યક્તિ સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ એક-એક એકમ જમીન મેળવવા હકદાર બનશે અને જો તેમ કરવામાં આવે, તો સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ

સીલિંગ મર્યાદા કરતાં વધુ કોઈ જમીન રહેશે નહીં.

(૨૨) તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે હાલની અપીલ મંજૂર કરતી વખતે વિદ્વાન સિંગલ જજનો નિર્ણય અને ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલનો વાદગ્રસ્ત હુકમ બંને રદ કરવાપાત્ર છે અને સીલિંગ કાર્યવાહીનો વિષય બનેલી ખેતીની જમીનોના વ્યક્તિગત જમીન ધારકો એવા ચાર પિટિશનરો પૈકી દરેકને એક-એક એકમ ફાળવીને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળની કાર્યવાહી પડતી મૂકવા માટે સામાવાળા સત્તાવાળાઓને નિર્દેશ આપવા માટે રિટ પિટિશન મંજૂર કરવા યોગ્ય છે.

૧૦. રાજ્ય - સામાવાળા તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલે રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર ભારે આધાર રાખતાં, વળતી દલીલમાં એવી રજૂઆત કરી હતી કે પિટિશનરો તરફે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલની આ તમામ દલીલો સદર ચુકાદાના માત્ર વાંચન પરથી જ નકારી કાઢવાને પાત્ર છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે “વ્યક્તિ” શબ્દના અર્થનું એવું અર્થઘટન કર્યું છે કે જેથી તેમાં “કોઈ સામાન્ય લાભ પ્રાપ્ત કરવા માટે સામાન્ય હેતુ અને સામાન્ય કાર્યવાહીમાં જોડાતા, ભલે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય તેવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ” નો સમાવેશ થાય છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ના સંદર્ભમાં વ્યક્તિઓનું જૂથ કે ગણ એ વ્યક્તિઓનું સંગઠન છે કે વ્યક્તિઓનું મંડળ છે તે નક્કી કરવા માટે સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય સુસંગતતા ધરાવશે.

૧૧. પક્ષકારોના વિદ્વાન કાઉન્સેલની રજૂઆતો ધ્યાને લીધા પછી અને રેકૉર્ડનું અવલોકન કર્યા પછી, શરૂઆતમાં જ, અમે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની સંબંધિત જોગવાઈઓ નીચે મુજબ નોંધી શકીએ છીએ:-

**“૨. આ અધિનિયમમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય ત્યાં સુધી-**

(૧૧) વ્યાકરણના વિવિધ રૂપો અને સંબંધિત પ્રયોગો સાથે ‘ખેતી કરવી’ એટલે ખેત પેદાશ ઉગાડવા અથવા સુધારવાના હેતુ માટે જમીન ખેડવી અથવા તૈયાર કરવી, ભલે તે શારીરિક શ્રમ દ્વારા હોય કે ઢોર અથવા મશીનરીના માધ્યમથી હોય અથવા તેના પર કોઈપણ કૃષિ કામગીરી હાથ ધરવી; સ્પષ્ટીકરણ.- કોઈપણ જમીન પર માત્ર ઘાસ કાપવા અથવા વૃક્ષોના ફળો કે અન્ય પેદાશો એકત્રિત કરવા માટે કરાર કરનાર વ્યક્તિ, માત્ર તે કારણસર જ, આવી જમીન ખેડતી હોવાનું માનવામાં આવશે નહીં;

(૧૨) ‘જાતે ખેતી કરવી’ એટલે પોતાના વતી જમીન ખેડવી—

(૧) પોતાના શ્રમ દ્વારા, અથવા

(૨) પોતાના કુટુંબના કોઈપણ સભ્યના શ્રમ દ્વારા, અથવા

(૩) રોકડ અથવા જીનસમાં ચૂકવવાપાત્ર વેતન પર પરંતુ પાકના હિસ્સા તરીકે નહીં, નોકરો દ્વારા અથવા ભાડે રાખેલા

શ્રમ દ્વારા પોતાના અથવા પોતાના કુટુંબના કોઈપણ સભ્યની  
વ્યક્તિગત દેખરેખ હેઠળ:

સ્પષ્ટીકરણ ૧.— વિધવા અથવા સગીર અથવા કોઈપણ  
શારીરિક કે માનસિક અસમર્થતા ધરાવતી વ્યક્તિ; અથવા  
સશસ્ત્ર દળોના સેવા આપતા સભ્ય દ્વારા જમીન જાતે ખેડવામાં  
આવતી હોવાનું માનવામાં આવશે; જો આવી જમીન તેના  
અથવા તેણીના નોકરો અથવા ભાડે રાખેલા શ્રમ દ્વારા  
ખેડવામાં આવતી હોય;

સ્પષ્ટીકરણ ૨.— સંયુક્ત કુટુંબના કિસ્સામાં, જો આવી જમીન  
આવા કુટુંબના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા ખેડવામાં આવતી હોય તો  
તે જાતે ખેડવામાં આવતી હોવાનું માનવામાં આવશે;

(૨૮) ‘વધારાની જમીન’ એટલે આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ  
હેઠળ વધારાની જમીન માનવામાં આવેલી અથવા વધારાની  
જમીન જાહેર કરવામાં આવેલી જમીન:”

૧૨. અમે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૬ ની જોગવાઈઓ પણ નીચે  
મુજબ નોંધી શકીએ છીએ:-

“૬. (૧) તે સમયે અમલમાં હોય તેવા કોઈપણ કાયદામાં  
અથવા કોઈપણ કરાર, રૂઢિ અથવા અદાલતના હુકમનામા કે  
હુકમમાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોય તેમ છતાં, નિયત તારીખથી

અમલમાં આવે તે રીતે, પેટા-કલમો (૨), (૩), (૩એ) અને (૩બી) ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, કોઈપણ વ્યક્તિ માલિક તરીકે અથવા ભાડુઆત તરીકે અથવા અંશતઃ માલિક અને અંશતઃ ભાડુઆત તરીકે ટોચમર્યાદાના વિસ્તાર કરતાં વધુ જમીન ધારણ કરવા હકદાર રહેશે નહીં.

(૨) જ્યાં જમીન ધારણ કરનાર કોઈ વ્યક્તિ કુટુંબનો સભ્ય હોય, જે વ્યક્તિ અને તેના જીવનસાથી (અથવા એક કરતાં વધુ જીવનસાથી) અને તેમના સગીર પુત્રો અને સગીર અપરિણીત પુત્રીઓ ધરાવતું કુટુંબ હોય જે સંયુક્ત કુટુંબ ન હોય, ભલે તે કુટુંબમાં કોઈપણ પુખ્ત પુત્રનો પણ સમાવેશ થતો હોય અને આવી વ્યક્તિના જીવનસાથી અથવા સગીર બાળકો દ્વારા પણ અલગથી જમીન ધારણ કરવામાં આવી હોય, તો તે વ્યક્તિ અને વ્યક્તિના કુટુંબના સદર સભ્યો દ્વારા ધારણ કરાયેલી જમીન, પુખ્ત પુત્રો સિવાય, જો કોઈ હોય તો, આ અધિનિયમના હેતુઓ માટે એકસાથે એકત્રિત કરવામાં આવશે અને આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ આ રીતે એકત્રિત કરવામાં આવેલી કુલ જમીન પર એવી રીતે લાગુ પડશે જાણે કે આવી જમીન એક વ્યક્તિ દ્વારા ધારણ કરવામાં આવી હોય.

(૩) જ્યાં નિયત તારીખે કોઈ વ્યક્તિ અન્ય જમીન સાથે મુકિત

પ્રાપ્ત જમીન ધારણ કરે છે, ત્યાં-

(૧) જો મુક્તિ પ્રાપ્ત જમીનનો વિસ્તાર ટોચમર્યાદાના વિસ્તાર જેટલો અથવા તેનાથી વધુ હોય, તો તે અન્ય જમીન ધારણ કરવા હકદાર રહેશે નહીં; અને

(૨) જો મુક્તિ પ્રાપ્ત જમીનનો વિસ્તાર ટોચમર્યાદાના વિસ્તાર કરતાં ઓછો હોય, તો તે મુક્તિ પ્રાપ્ત જમીન જેટલા વિસ્તારથી ઓછી હોય તેટલા વિસ્તારથી વધુ અન્ય જમીન ધારણ કરવા હકદાર રહેશે નહીં.

(૩એ) જ્યાં કોઈપણ વ્યક્તિ રાજ્ય બહાર ભારતના અન્ય કોઈપણ ભાગમાં કોઈપણ જમીન ધારણ કરે છે, ત્યાં, તેના દ્વારા આવા અન્ય ભાગમાં ધારણ કરાયેલી જમીનનો વિસ્તાર, જે તે વ્યક્તિ ખેતીના હેતુ માટે ઉપયોગમાં લેવાતી અથવા ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવી જમીન પરની ટોચમર્યાદા સંબંધિત કોઈપણ કાયદા હેઠળ ભારતના આવા અન્ય ભાગમાં ધારણ કરવા માટે હકદાર હોય તેવા મહત્તમ વિસ્તાર કરતાં વધુ ન હોય, તે ટોચમર્યાદાના વિસ્તારમાંથી બાકાત રાખવામાં આવશે જે વિસ્તાર કરતાં વધુ જમીન આ કલમ હેઠળ ધારણ કરવા માટે વ્યક્તિ હકદાર નથી અને આવી જમીન બાકાત રાખ્યા પછી નક્કી કરાયેલ જમીનનો વિસ્તાર આવી વ્યક્તિના સંબંધમાં,

આ રાજ્યમાં તેના દ્વારા ધારણ કરવા માટેનો ટોચમર્યાદાનો વિસ્તાર માનવામાં આવશે: પરંતુ શરત એ છે કે જ્યાં આવી કોઈપણ વ્યક્તિ આ અધિનિયમ હેઠળ ટોચમર્યાદાનો વિસ્તાર નક્કી કરતાં પહેલાં કોઈપણ સમયે, રાજ્ય બહાર ભારતના અન્ય કોઈપણ ભાગમાં તેના દ્વારા ધારણ કરાયેલી કોઈપણ જમીન અથવા તેનો ભાગ, આવા ભાગમાં અમલમાં રહેલી કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર નિકાલ કરે છે, તો આ પેટા-કલમ હેઠળ ટોચમર્યાદાનો વિસ્તાર નક્કી કરતી વખતે આ રીતે નિકાલ કરાયેલ જમીન અથવા તેના ભાગ જેટલો વિસ્તાર બાકાત રાખવામાં આવશે નહીં.

(૩બી) જ્યાં કુટુંબ અથવા સંયુક્ત કુટુંબમાં એક વ્યક્તિ અને નીચેની તમામ અથવા કોઈપણ શ્રેણીઓમાં આવતા અન્ય સભ્યો સહિત પાંચ કરતાં વધુ સભ્યો હોય, એટલે કે:-

(૧) સગીર પુત્ર,

(૨) પૂર્વ-અવસાન પામેલા પુત્રની વિધવા,

(૩) પૂર્વ-અવસાન પામેલા પુત્રનો સગીર પુત્ર અથવા અપરિણીત પુત્રી, જ્યાં તેની માતા મૃત્યુ પામી હોય,

તેવું કુટુંબ પાંચ કરતાં વધુ હોય તેવા દરેક સભ્ય દીઠ ટોચમર્યાદાના વિસ્તારના પાંચમા ભાગ જેટલી જમીન

ટોચમર્યાદાના વિસ્તાર કરતાં વધુ ધારણ કરવા હકદાર રહેશે, જો કે કુટુંબનું કુલ ધારણ ટોચમર્યાદાના વિસ્તાર કરતાં બમણાથી વધુ ન થાય અને આવા કિસ્સામાં, આવા કુટુંબના ધારણના સંબંધમાં, આવો વિસ્તાર ટોચમર્યાદાનો વિસ્તાર માનવામાં આવશે: પરંતુ શરત એ છે કે જો આવા કુટુંબના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા કોઈપણ જમીન અલગથી પણ ધારણ કરવામાં આવી હોય, તો આવા સભ્ય દ્વારા આ રીતે અલગથી ધારણ કરાયેલી જમીન આવા કુટુંબનું કુલ ધારણ નક્કી કરવાના હેતુ માટે આવા કુટુંબની જમીન સાથે એકત્રિત કરવામાં આવશે: વધુમાં શરત એ છે કે જ્યાં, આવા કુટુંબના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા રાજ્ય બહાર ભારતના અન્ય કોઈપણ ભાગમાં કોઈપણ જમીન ધારણ કરવાના પરિણામે, પેટા-કલમ (૩-એ) માં જોગવાઈ કર્યા મુજબ કુટુંબના સંબંધમાં ટોચમર્યાદાનો વિસ્તાર ઘટાડવામાં આવે છે, તો ઉપરોક્ત મુજબ ટોચમર્યાદાના વિસ્તારનો પાંચમો ભાગ એવા ટોચમર્યાદાના વિસ્તારના સંદર્ભમાં ગણવામાં આવશે જે ભારતના અન્ય કોઈપણ ભાગમાં આવા સભ્ય દ્વારા આવી કોઈ જમીન ધારણ કરવામાં આવી ન હોત તો લાગુ પડતો હોત.

(૩-સી) જ્યાં કુટુંબ અથવા સંયુક્ત કુટુંબમાં સભ્યોની સંખ્યાને ધ્યાને લીધા વિના પુખ્ત પુત્રનો સમાવેશ થતો હોય, તો પેટા-

કલમ (૧) ના હેતુઓ માટે દરેક પુખ્ત પુત્રને એક અલગ વ્યક્તિ માનવામાં આવશે.

(૩-ડી) પેટા-કલમ (૨), (૩બી) અથવા (૩સી) ના હેતુ માટે, નિર્દિષ્ટ તારીખે કુટુંબમાં અથવા યથાપ્રસંગ, સંયુક્ત કુટુંબમાં સમાવિષ્ટ સભ્યોને જ માત્ર ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે અને ત્યારપછી કુટુંબના સભ્યોના સ્વરૂપ અથવા સંખ્યામાં થતા કોઈપણ ફેરફારોને અવગણવામાં આવશે.

(જ) આ રાજ્યમાં આવેલી જમીન કે જે આ કલમની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ વ્યક્તિ ધારણ કરવા હકદાર નથી તે આવી વ્યક્તિ દ્વારા ધારણ કરાયેલી વધારાની જમીન માનવામાં આવશે.”

૧૩. આગળ વધતાં, અમારે સૌપ્રથમ પક્ષકારોના બંને વિદ્વાન કાઉન્સેલ દ્વારા અમારી સમક્ષ રજૂ કરાયેલા રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

૧૪. સદર નિર્ણયના કાળજીપૂર્વકના વાંચન પર, અમે સદર કેસની સંબંધિત હકીકતો નીચે મુજબ નોંધી શકીએ છીએ:-

(૧) તે એવો કેસ હતો જ્યાં પાંચ વ્યક્તિઓ (સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના અપીલકર્તાઓ) એ તેમના સંબંધિત જીવનસાથીઓ સાથે મળીને ચાર વેચાણ

દસ્તાવેજો હેઠળ કેટલીક ખેતીની જમીન ખરીદી હતી. આવી ખરીદી પહેલાં, દસ ખરીદદારોએ (કુલ મળીને) તેમના સંયુક્ત નામે જમીનનો સમગ્ર વિસ્તાર ખરીદવાની દરખાસ્ત કરતો અને જે શરતોને આધીન રહીને તેઓ જમીન ખરીદવાનો પ્રસ્તાવ મૂકતા હતા તે નોંધતો એક કરાર કર્યો હતો. સંયુક્ત ખરીદી માટે કરારમાં જણાવેલ કારણ એ હતું કે તેઓ પૈકી દરેક વ્યક્તિએ જમીનના કેટલાક માલિકો સાથે વ્યક્તિગત રીતે વાટાઘાટો કરવી અને અલગ કરારો કરવા પડે તે ટાળવાનું હતું. તેઓ સંમત થયા હતા કે તેઓ પૈકીના એકને વાટાઘાટો કરવા અને ખરીદી માટેની પ્રક્રિયાત્મક જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવશે; અને તેમના નામે જમીન ખરીદ્યા પછી, તેઓ શક્ય તેટલી વહેલી તકે જમીનને સમાન રીતે વહેંચી લેશે.

(૨) તેઓ એ બાબતે પણ સંમત થયા હતા કે તેઓ દ્વારા ખરીદવા માટે પ્રસ્તાવિત જમીનની કોઈ સામૂહિક અથવા સંયુક્ત ખેતી કરવામાં આવશે નહીં. કરારમાં તેઓ દ્વારા ખરીદવામાં આવેલી કુલ જમીનને તેઓની વચ્ચે દસ ભાગોમાં વહેંચણી કરવાની બાબત પણ નોંધવામાં આવી હતી અને તેઓ વહેંચણી મુજબ મહેસૂલી દફતરે તેમના નામો નોંધાવી લેશે.

(૪) ત્યારબાદ, તેઓની અરજીઓ પર, જમીન મહેસૂલ સત્તાવાળાઓ દ્વારા જારી કરાયેલ હકપત્રક (ગામ નમૂના નં. ૬) દ્વારા તેને/તેણીને ફાળવવામાં આવેલી જમીનના અલગ માલિક તરીકે દરેક સહ-માલિકને દર્શાવતી કાચી નોંધ કરવામાં આવી હતી.

(પ) સહ-માલિકો કોઈ વધારાની જમીન ધરાવે છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે, તેઓ દ્વારા ધારણ કરેલી જમીનની વિગતો મેળવવા માટે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨૦ હેઠળ નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી. મામલતદારે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨૧ હેઠળ હુકમ પસાર કરીને એવું ઠરાવ્યું હતું કે દરેક દંપતી (પતિ અને પત્ની સાથે મળીને) એક એકમ માટે હકદાર હતા, અને તેથી, પાંચ દંપતીઓ પાંચ એકમો ધારણ કરવા માટે હકદાર હતા અને આમ, ૧ એકર અને ૩૧ ગુંઠા જમીનને વધારાની જમીન તરીકે જાહેર કરીને સરકારમાં નિહિત કરી હતી.

(૬) નાયબ કલેક્ટર, ડભોઈએ સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૩૭ હેઠળ સુઓ મોટો રિવિઝનની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને એવું ઠરાવીને નિર્ણય કર્યો હતો કે ખેતીની જમીન સાથે મળીને ખરીદનાર વ્યક્તિઓનું જૂથ અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન એ સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ “વ્યક્તિ” તરીકે ગણવું પડશે, અને તેથી, સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૬(૧) ની જોગવાઈઓને ધ્યાને લેતાં તેઓ સંયુક્ત રીતે માત્ર એક જ એકમ ધારણ કરી શકે છે. આમ ૧૪૫ એકર અને ૩૧ ગુંઠા જેટલી વધારાની જમીન જાહેર કરવામાં આવી હતી અને મામલતદારને સોંપવાની રહેતી જમીનની પસંદગી મેળવવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

(૭) ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલે બોમ્બે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ માં “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યાને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં “વ્યક્તિ” શબ્દ પર

લાગુ કરીને કલેક્ટરના નિર્ણયને માન્ય રાખ્યો હતો.

(૮) આ સંદર્ભમાં, મામલો આ અદાલત (ગુજરાત હાઈકોર્ટ) સમક્ષ પહોંચ્યો હતો જ્યાં વિદ્વાન સિંગલ જજે અરજી મંજૂર કરી હતી અને બોમ્બે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ માં “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યા સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ હેઠળ “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યામાં લાવી શકાય કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે મામલો ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલને રિમાન્ડ કર્યો હતો. આ હુકમને ડિવિઝન બેંચ સમક્ષ અપીલમાં પડકારવામાં આવ્યો હતો જ્યાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે રિમાન્ડ કરવાની કોઈ જરૂર નથી કારણ કે “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યામાં વ્યક્તિઓના સંગઠનનો સમાવેશ થાય છે કે કેમ તે કાયદાનો શુદ્ધ પ્રશ્ન છે જેનો નિર્ણય હાઈકોર્ટ દ્વારા કરી શકાય છે.

(૯) જો કે, જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ માં “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યાને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યામાં વાંચતાં, ગુજરાત રેવન્યુ ટ્રિબ્યુનલના દસ સહ-માલિકોને વ્યક્તિઓનું સંગઠન અને પરિણામે, સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ના હેતુ માટે “વ્યક્તિ” તરીકે ગણવાના નિર્ણય પર, ડિવિઝન બેંચ દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે દસ સહ-માલિકો માત્ર એક જ એકમ (૩૬ એકર) માટે હકદાર છે અને ટ્રિબ્યુનલના હુકમમાં કોઈ ભૂલ નથી. ત્યારબાદ મામલો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પહોંચ્યો હતો જ્યાં વિચારણા માટે નીચે મુજબના પ્રશ્નો ઘડવામાં આવ્યા હતા:-

“૧૫. ઉપસ્થિત કરાયેલી દલીલો પર, અમારી વિચારણા માટે

નીચે મુજબના પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે:

(૧) શું ગુજરાત એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ્સ સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યામાં વ્યક્તિઓનું મંડળ/વ્યક્તિઓનું સંગઠન સમાવિષ્ટ છે?

(૨) શું સહ-માલિકી પોતે જ “વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ” છે અને તેથી “વ્યક્તિ” બને છે?

(૩) શું દસ ખરીદદારો, જેઓ જમીનના સહ-માલિકો બન્યા હતા, તેઓ સાથે મળીને સીલિંગ એક્ટમાં તે અભિવ્યક્તિના અર્થમાં “વ્યક્તિઓનું મંડળ/વ્યક્તિઓનું સંગઠન” અને તેથી એક “વ્યક્તિ” બને છે?

(૪) શું સહ-માલિકો વચ્ચે તારીખ ૩૦-૧૨-૧૯૭૧ ની વહેંચણી એ સીલિંગ એક્ટની કલમ ૮(૧) હેઠળ “ગુજરાત એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ્સ સીલિંગ (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૭૨ ના હેતુને નિષ્ફળ બનાવવાના અનુમાનમાં કરવામાં આવેલી માનવામાં આવશે”; અને જો તેમ હોય તો સીલિંગ એક્ટની કલમ ૮ ની પેટા-કલમ (૨) હેઠળ અરજી કરવામાં નિષ્ફળતાની શી અસર થાય છે?

(૫) જો સહ-માલિકો પૈકીના કેટલાક જમીનની ખરીદી વખતે બિન-ખેડૂત હોય તો શું સ્થિતિ થશે? શું મામલતદાર સીલિંગ એક્ટ હેઠળ વધારાની જમીનના પ્રશ્નની વિચારણા કરતી વખતે

આ મુદ્દાની તપાસ કરી શકે છે?”

૧૫. આપણા હેતુ માટે, હાલના કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, પ્રશ્ન નં. (૧) નો ઉત્તર શરૂઆતમાં જ નોંધવાનો રહે છે.

૧૬. પ્રશ્ન નં. (૧) નો ઉત્તર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ આપ્યો છે:-

**“પ્રશ્ન (૧) — “વ્યક્તિ” કોણ છે?**

૨૨. અપીલકર્તાઓ દ્વારા કેટલી જમીન ધારણ કરી શકાય તે સીલિંગ એક્ટમાં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દને સોંપવામાં આવનાર અર્થ પર આધારિત રહેશે. કલમ ૬(૧) જણાવે છે કે કોઈ પણ ‘વ્યક્તિ’ ટોચમર્યાદાના વિસ્તાર કરતાં વધુ જમીન ધારણ કરવા હકદાર રહેશે નહીં. તેથી, પ્રશ્ન એ થાય છે કે શું ‘વ્યક્તિ’ શબ્દમાં માત્ર કુદરતી વ્યક્તિઓ (વ્યક્તિગત માનવો) નો જ સમાવેશ થાય છે કે કૃત્રિમ વ્યક્તિઓ (કાનૂની એન્ટિટીઓ) નો પણ સમાવેશ થાય છે; અને જો તેમાં કાનૂની એન્ટિટીઓનો સમાવેશ થતો હોય, તો શું તેમાં વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ (ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય) નો સમાવેશ થાય છે?

૨૩. સદર અધિનિયમમાં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે સમાવેશી વ્યાખ્યા છે, એટલે કે, ‘વ્યક્તિમાં

સંયુક્ત કુટુંબનો સમાવેશ થાય છે’. જ્યાં વ્યાખ્યા સમાવેશી વ્યાખ્યા હોય, ત્યાં ‘સમાવેશ થાય છે’ શબ્દનો ઉપયોગ કાયદામાં વપરાયેલા શબ્દના અર્થને વિસ્તૃત કરવાનો ઈરાદો દર્શાવે છે. પરિણામે, સદર શબ્દનું અર્થઘટન માત્ર એવી બાબતોને સમાવિષ્ટ કરવા પૂરતું જ ન કરવું જોઈએ જે તેઓ તેમના કુદરતી મહત્વ અનુસાર દર્શાવે છે, પરંતુ તે બાબતોને પણ સમાવિષ્ટ કરવી જોઈએ જે અર્થઘટન કલમ જાહેર કરે છે કે તેઓમાં સમાવેશ થશે. આમ, જ્યાં વ્યાખ્યા ‘એટલે’ થી વિપરીત ‘સમાવેશ થાય છે’ શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યાં વ્યાખ્યાયિત શબ્દ માત્ર તેનો સામાન્ય, લોકપ્રિય અને કુદરતી અર્થ જ ધરાવતો નથી, પરંતુ વધુમાં વિસ્તૃત વૈધાનિક અર્થ પણ ધરાવે છે (જુઓ એસ.કે. ગુપ્તા વિ. કે.પી. જૈન [(૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.સી. ૫૪ : એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૭૩૪], દિલવર્થ વિ. કમિશનર ઓફ સ્ટેમ્પ્સ [૧૮૯૯ એ.સી. ૯૯ : (૧૮૯૫-૯૯) ઓલ ઈ.આર. રેપ. એક્સટ. ૧૫૭૬ : ૭૯ એલ.ટી. ૪૭૩] અને જોબિન્સ વિ. મિડલસેક્સ કાઉન્ટી કાઉન્સિલ [(૧૯૪૯) ૧ કે.બી. ૧૪૨ : (૧૯૪૮) ૨ ઓલ ઈ.આર. ૬૧૦ (સી.એ.)] નું અનુસરણ કરતાં).

૨૪. ‘વ્યકિત’ શબ્દનો સામાન્ય, લોકપ્રિય અને કુદરતી અર્થ

‘એક ચોક્કસ વ્યક્તિગત માનવ વ્યક્તિ’ છે. પરંતુ કાયદામાં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ થોડો અલગ અર્થ ધરાવે છે અને માનવ વ્યક્તિના અધિકારો અને ફરજો ધરાવતી હોવાનું કાયદા દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત કોઈપણ એન્ટિટીનો સંદર્ભ આપે છે. સાલ્મન્ડ ‘વ્યક્તિ’ ને “કોઈપણ અસ્તિત્વ જેને કાયદો અધિકારો અને ફરજો માટે સક્ષમ માને છે” અથવા “એવું અસ્તિત્વ, ભલે માનવ હોય કે ન હોય, જેના અધિકારો અને ફરજો લક્ષણો હોય” તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે (જ્યુરિસ્પ્રુડન્સ, ૧૨મી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૨૯૯). આમ કાયદામાં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ, જ્યાં સુધી અન્યથા અભિપ્રેત ન હોય ત્યાં સુધી, માત્ર કુદરતી વ્યક્તિ (પુરુષ અથવા સ્ત્રી માનવ વ્યક્તિ) નો જ સંદર્ભ આપતો નથી, પરંતુ કોઈપણ કાનૂની વ્યક્તિ (એટલે કે એવી એન્ટિટી જે કાયદા દ્વારા અધિકારો અને ફરજો ધરાવતી અથવા ધરાવવા માટે સક્ષમ હોવાનું માન્યતા પ્રાપ્ત છે) નો પણ સંદર્ભ આપે છે. આમ જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટ ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં કોર્પોરેશન અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય, નો સમાવેશ કરે છે. જો કે, સદર સામાન્ય કાનૂની વ્યાખ્યા કાયદાના ઉદ્દેશ્ય અથવા જે સંદર્ભમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેના સંદર્ભમાં વિવિધ

કાયદાઓમાં કાં તો સુધારેલી અથવા પ્રતિબંધિત અથવા વિસ્તૃત કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, ઇન્કમ ટેક્સ એક્ટમાં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દની વ્યાખ્યા ખૂબ વ્યાપક છે અને તેમાં વ્યક્તિગત, હિન્દુ અવિભાજિત કુટુંબ, કંપની, પેઢી, વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય, સ્થાનિક સત્તામંડળ અને અન્ય તમામ કૃત્રિમ ન્યાયિક વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે. અન્ય છેડે સિટીઝનશિપ એક્ટ છે, જેની કલમ ૨(એફ) આ મુજબ વંચાય છે: “‘વ્યક્તિ’ માં કોઈપણ કંપની અથવા સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય, તેનો સમાવેશ થતો નથી.’ તેવી જ રીતે, રિપ્રેઝન્ટેશન ઓફ પીપલ એક્ટ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૨(જી) હેઠળની વ્યાખ્યા છે કે “વ્યક્તિ” માં વ્યક્તિઓનું મંડળ સમાવિષ્ટ નથી.

૨૫. જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટ અને સીલિંગ એક્ટ બંનેમાં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દની બંને વ્યાખ્યાઓ સમાવેશી વ્યાખ્યાઓ છે. જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટમાં ‘વ્યક્તિ’ ની સમાવેશી વ્યાખ્યા તમામ ગુજરાત અધિનિયમોને લાગુ પડે છે સિવાય કે વિષય અથવા સંદર્ભમાં કંઈપણ વિસંગત ન હોય. સદર સીલિંગ એક્ટની કલમ ૨(૨૧) માં ‘વ્યક્તિ’ ની સમાવેશી વ્યાખ્યા

જનરલ કલોઝીસ એક્ટમાં ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યા સાથે વિસંગત હોય તેવું કંઈપણ દર્શાવતી નથી, પરંતુ માત્ર હાલની વ્યાખ્યામાં ‘સંયુક્ત કુટુંબ’ ઉમેરે છે. તેથી સદર સીલિંગ એક્ટમાં વ્યક્તિની વ્યાખ્યામાં જનરલ કલોઝીસ એક્ટની કલમ ૩(૩૫) માં વ્યક્તિની વ્યાખ્યાનો સમાવેશ થશે. પરિણામી સ્થિતિ આ મુજબ દર્શાવી શકાય છે: જનરલ કલોઝીસ એક્ટમાં વ્યક્તિની વ્યાખ્યા સમાવેશી વ્યાખ્યા હોવાથી તેમાં સામાન્ય, લોકપ્રિય અને સામાન્ય અર્થ અને વ્યાખ્યામાં ખાસ સમાવિષ્ટ કરાયેલી બાબતોનો સમાવેશ થશે. સદર સીલિંગ એક્ટમાં ‘વ્યક્તિ’ ની સમાવેશી વ્યાખ્યા, કોઈપણ બાકાત રાખવાની ગેરહાજરીમાં, જનરલ કલોઝીસ એક્ટમાં સદર શબ્દને સોંપવામાં આવેલો સમાન અર્થ ધરાવશે, અને વધુમાં, વ્યાખ્યાયિત મુજબ ‘સંયુક્ત કુટુંબ’ પણ ધરાવશે. આમ, સદર સીલિંગ એક્ટમાં ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ, જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય ત્યાં સુધી, નીચેનાનો સંદર્ભ આપશે:-

(૧) કુદરતી માનવ વ્યક્તિ;

(૨) કોઈપણ કાનૂની એન્ટિટી કે જે અધિકારો અને ફરજો ધરાવવા માટે સક્ષમ હોય, જેમાં કોઈપણ કંપની અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ (ભલે તે

નોંધાયેલ હોય કે ન હોય) સમાવિષ્ટ છે; અને

(૩) હિન્દુ અવિભાજિત કુટુંબ અથવા વ્યક્તિઓનું કોઈપણ અન્ય જૂથ અથવા એકમ, જેના સભ્યો રૂઢિ અથવા ઉપયોગ દ્વારા મિલકત અને રહેઠાણમાં સંયુક્ત હોય.

૨૬. આ અદાલતના હસમુખલાલ ડાહ્યાભાઈ વિ. ગુજરાત રાજ્ય [(૧૯૭૬) ૪ એસ.સી.સી. ૧૦૦] ના નિર્ણયથી અમારા આ અભિપ્રાયને પુષ્ટિ મળે છે, જ્યાં આ અદાલતને એક અલગ સંદર્ભમાં સીલિંગ એક્ટમાં ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યા પર વિચારણા કરવાની તક મળી હતી. તે કેસમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૮૯૭, જે કેન્દ્રીય કાયદો છે, તેમાં ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યાને ધ્યાને લેતાં, એટલે કે ‘વ્યક્તિ’ માં કોઈપણ કંપની અથવા સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય, તેનો સમાવેશ થશે, સીલિંગ એક્ટમાં અલગ વ્યાખ્યા હોઈ શકે નહીં, અને તેથી, કુટુંબને ‘વ્યક્તિ’ તરીકે ગણતી સીલિંગ એક્ટની કલમ ૬(૨) ગેરબંધારણીય હતી. એ બાબત દર્શાવવામાં આવી હતી કે કલમ ૬(૨) ની એવી અસર થતી હતી કે સીલિંગ મર્યાદામાં જમીન ધરાવતી વ્યક્તિ એવી વ્યક્તિ સાથે લગ્ન કરે કે જે પોતે પણ સીલિંગ મર્યાદામાં જમીન ધરાવતી હોય, તો તેની/તેણીની

ધારણ કરેલી જમીનનો એક ભાગ ગુમાવવો પડતો હતો. (ઉદાહરણ તરીકે, જો કોઈ અપરિણીત પુરુષ કે જે સીલિંગ મર્યાદામાં આવતી ૩૫ એકર જમીન ધરાવતો હતો, તે ૨૦ એકર જમીન ધરાવતી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે, તો તેઓ બંને સાથે મળીને ‘કુટુંબ’ બનવાના કારણે ૧૯ એકર જમીન ગુમાવશે.) આ અદાલતે ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યા સામેના પડકારને નકારી કાઢ્યો હતો. તે સંદર્ભમાં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે ‘વ્યક્તિ’ શબ્દ કાયદામાં ચુસ્તપણે વ્યાખ્યાયિત નથી, અને વ્યાખ્યા માત્ર એ સ્પષ્ટ કરે છે કે તે શબ્દમાં સંયુક્ત કુટુંબનો સમાવેશ થાય છે અને તે કાયદાની નજરમાં કોઈ વ્યક્તિગત માનવને વ્યક્તિ તરીકે ગણવામાંથી બાકાત રાખતી નથી. આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે સીલિંગ એક્ટના હેતુઓ માટે ‘વ્યક્તિ’ શબ્દમાં કુદરતી વ્યક્તિઓ તરીકે વ્યક્તિગત માનવો તેમજ કૃત્રિમ વ્યક્તિઓ તરીકે વ્યક્તિઓનું જૂથ અથવા મંડળ, તેમજ સંયુક્ત કુટુંબ અને કુટુંબનો સમાવેશ થશે. આ અદાલતે કલમ ૬(૨) ની સમજૂતી આ મુજબ આપી હતી: (એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૧૦૬, પેરા ૧૬)

“૧૬. અમને ક્યાંય પણ ‘વ્યક્તિ’ ની કોઈ નિશ્ચિત વિભાવના જણાતી નથી. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે આ વિભાવના એટલી

વ્યાપક છે કે એવી દલીલ કરી શકાય કે તેને સંકુચિત કે મર્યાદિત કરવી જોઈએ નહીં. પરંતુ, શું કલમ ૬(૨) તેમ કરે છે? કલમ ૬(૨) પતિ અથવા પત્નીને તેમની અલગ મિલકતોની અલગ માલિકી રાખવા કે ધારણ કરવામાં અસમર્થ બનાવતી નથી. તે તેઓના અલગ કાનૂની વ્યક્તિત્વને વિલીન કે નષ્ટ કરતી નથી. તે માત્ર કુટુંબના દરેક સભ્ય માટે સીલિંગ મર્યાદા નક્કી કરવાના હેતુ માટે તેઓની અલગ ધારણ કરેલી જમીનોને જાણે કે તે એક જ વ્યક્તિ દ્વારા ધારણ કરાયેલી હોય તેમ એકત્રિત કરવાનું જરૂરી બનાવે છે. તે પરોક્ષ રીતે કુટુંબના સભ્યને વ્યક્તિગત તરીકે ધારણ કરનાર વ્યક્તિ માટે નિર્ધારિત સીલિંગ મર્યાદા સુધી જમીન ધારણ કરવામાં અસમર્થ બનાવવાની અસર કરી શકે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેનું પરિણામ એ આવે છે કે કુટુંબના આવા સભ્યએ અપરિણીત વ્યક્તિ કરતાં ઓછી જમીન ધારણ કરીને સંતોષ માનવો પડશે. તે સ્પષ્ટ કરવાની અસર ધરાવે છે કે જે એકત્રિત કરવાની છે તે કાયદા હેઠળ ‘સંયુક્ત કુટુંબ’ હોય તે સિવાયના કુટુંબોના વ્યક્તિગત સભ્યોની અલગ મિલકતો છે. તે હિન્દુ અવિભાજિત કુટુંબ સિવાયના કુટુંબોના સભ્યોને સમાવે છે અને લાગુ પડે છે. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે પરણિત વ્યક્તિઓ અને તેમના સગીર બાળકોને જાણે કે તેઓ એકસાથે એક જથ્થો ધારણ

કરતા હોય તેમ જોવામાં આવશે, ભલે તેઓ પોતાના અલગ કાનૂની વ્યક્તિત્વ જાળવી રાખે અને પોતાની અલગ ધારણ કરેલી જમીનના સક્ષમ માલિકો રહે. તે તેઓના કાનૂની દરજ્જા કે સક્ષમતાને અસર કરતું નથી. તે માત્ર તેઓની વ્યક્તિગત ધારણ કરેલી જમીનને ઘટાડે છે.””

૧૭. વધુમાં, પ્રશ્ન નં. (૨) નો ઉત્તર આપતાં કે શું સહ-માલિકો સાથે મળીને એક “વ્યક્તિ” બને છે, રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના પેરાગ્રાફ ‘૨૮’ અને ‘૨૯’ ના અવલોકનો પણ નીચે મુજબ નોંધવા યોગ્ય છે:-

“૨૮. “વ્યક્તિઓનું સંગઠન” અને “વ્યક્તિઓનું મંડળ” (જે પરસ્પર બદલી શકાય તેવા શબ્દો છે) કાનૂની અર્થ ધરાવે છે અને અધિકારો અને ફરજો ધરાવતી એન્ટિટીનો સંદર્ભ આપે છે. તેઓને શાબ્દિક રીતે સમજવાના નથી. ઉદાહરણ તરીકે, જો અડધો ડઝન લોકો કાર અથવા બોટમાં મુસાફરી કરી રહ્યા હોય, અથવા બસ-સ્ટોપ પર ઊભા હોય, તો તેઓ શાબ્દિક અર્થમાં વ્યક્તિઓનું જૂથ અથવા “વ્યક્તિઓનું મંડળ” હોઈ શકે છે. પરંતુ તેઓ કાનૂની અર્થમાં વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ નથી. જ્યારે કોઈ આપત્તિ આવે અથવા હોનારત સર્જાય, અને સ્વયંસેવકો અથવા ડોક્ટરોની ટુકડી સ્થળ પર મળે અને પીડિતોને રાહત આપવા માટે એકબીજા સાથે જોડાય અથવા

સહકાર આપે, અને પોતાના લાભ માટે કંઈ ન કરે, ત્યારે તેઓ શાબ્દિક રીતે વ્યક્તિઓનું સંગઠન હોઈ શકે છે, પરંતુ તેઓ કાનૂની અર્થમાં “વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ” નથી. સંયુક્ત સાહસ કરવાનો અથવા સામાન્ય સમજણ અને હેતુ સાથે કોઈ સામાન્ય પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવાના કોઈપણ ઈરાદા વિના, માત્ર વ્યક્તિઓનું સંયોજન અથવા વ્યક્તિઓનું સાથે આવવું એ બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓને વ્યક્તિઓનું મંડળ/વ્યક્તિઓનું સંગઠનમાં પરિવર્તિત કરશે નહીં. “વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ” એવું છે જેમાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ કોઈ સામાન્ય લાભ પ્રાપ્ત કરવા માટે સામાન્ય હેતુ અને સામાન્ય કાર્યવાહીમાં જોડાય છે. જ્યાં પક્ષકારોની સ્વેચ્છાએ વ્યક્તિઓનું સંયોજન હોય, જેઓ કોઈ સંયુક્ત સાહસમાં સાથે સંકળાયેલા હોય, તેને “વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. કોઈ ચોક્કસ કાયદાના સંદર્ભમાં વ્યક્તિઓનું જૂથ એ વ્યક્તિઓનું સંગઠન છે કે વ્યક્તિઓનું મંડળ છે તે નક્કી કરવા માટે સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય કેટલીક સુસંગતતા ધરાવશે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે સદર શબ્દો “વ્યક્તિઓનું સંગઠન” અથવા “વ્યક્તિઓનું મંડળ” એવી કલમમાં આવે છે જે આવક પર કર

લાટે છે, ત્યારે સંગઠન એવું હોવું જોઈએ જેનો ઉદ્દેશ્ય આવક, નફો કે લાભ પેદા કરવાનો હોય (જુઓ સી.આઈ.ટી. વિ. ઇન્દિરા બાલકૃષ્ણ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ એસ.સી. ૧૧૭૨], મોહમ્મદ નૂરુલ્લા વિ. સી.આઈ.ટી. [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૧૦૪૩], એન.વી. શાણમુગમ એન્ડ કંપની વિ. સી.આઈ.ટી. [(૧૯૭૦) ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૯ : એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૧૭૦૭] અને મીરા એન્ડ કંપની વિ. સી.આઈ.ટી. [(૧૯૯૭) ૪ એસ.સી.સી. ૬૭૭]). પરંતુ ઉદ્દેશ્ય હંમેશા વાણિજ્યિક અથવા વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવાનો જ હોવો જરૂરી નથી. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે “વ્યક્તિ” શબ્દ ખેતી અથવા જમીનધારણ પર ટોચમર્યાદા સંબંધિત કાયદામાં આવે છે, ત્યારે “વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ” શબ્દ એવા વ્યક્તિઓના સંયોજનનો સંદર્ભ આપી શકે છે જેઓ સહ-માલિકો તરીકે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા અને સંયુક્ત સાહસ તરીકે ખેતીની કામગીરી કરવા માટે સાથે જોડાય છે.

૨૯. સામાન્ય રીતે, જ્યાં વ્યક્તિઓનું જૂથ પોતાની સ્વેચ્છાએ સામાન્ય હેતુ સાથે સહ-માલિક બન્યું નથી, તેઓને ‘વ્યક્તિ’ તરીકે ગણી શકાય નહીં. જ્યારે કોઈ મિલકતના માલિકના

બાળકો વસયતી વારસા દ્વારા અથવા કાયદાના અમલ દ્વારા વારસામાં તેની મિલકત મેળવે છે, ત્યારે તેઓ સહ-માલિકો બને છે, પરંતુ સહ-માલિકી પક્ષકારોની સ્વેચ્છાએ હોતી નથી કે તેઓનો કોઈ સામાન્ય હેતુ હોતો નથી. દરેક વ્યક્તિ અન્ય માલિકો પ્રત્યેના કોઈપણ અધિકાર અથવા જવાબદારી વિના, પોતાના હિસ્સાના સંબંધમાં પોતાની જાતે કાર્ય કરી શકે છે. કાયદેસરના વારસદારો ભલે સહ-માલિકો હોય, આપમેળે ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ’ બનતા નથી. જ્યારે વિવિધ વ્યક્તિઓ જમીનના પ્લોટમાં અવિભાજિત હિસ્સા ખરીદે છે અને સંબંધિત એપાર્ટમેન્ટના સંબંધમાં વ્યક્તિગત માલિકી અને સામાન્ય વિસ્તારોની સંયુક્ત માલિકી સાથે એપાર્ટમેન્ટ બિલ્ડિંગનું નિર્માણ કરવા માટે કોઈ સામાન્ય ડેવલપરને રોકે છે, ત્યારે જમીનના પ્લોટના સહ-માલિકો, કાયદામાં કાલ્પનિક જોગવાઈ અથવા કોઈ કરારની ગેરહાજરીમાં, ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ’ બનતા નથી. તેવી જ રીતે, જ્યારે બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ કોઈ સામાન્ય અથવા સંયુક્ત સાહસ કરવાના કરાર વિના માત્ર એક સામાન્ય વેચાણ દસ્તાવેજ હેઠળ મિલકત ખરીદે છે, ત્યારે તેઓ ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ’ બનશે નહીં.

કોઈપણ વધારાની બાબત વિના માત્ર સામાન્ય દસ્તાવેજ હેઠળ ખરીદી સહ-માલિકીને સંયુક્ત સાહસમાં પરિવર્તિત કરશે નહીં. આમ જ્યારે કોઈ મિલકતના દસ સહ-માલિકો હોય, ત્યારે તેઓ દસ વ્યક્તિઓ છે અને ‘એક જ વ્યક્તિ’ તરીકે ગણવા માટે ‘વ્યક્તિઓનું મંડળ’ નથી. પરંતુ જો સહ-માલિકો આગળ વધે છે અને પોતાના લાભ માટે સામાન્ય પરિણામ પ્રાપ્ત કરવા માટે સંયુક્ત સાહસ અથવા વ્યવસ્થા કરવા માટે કોઈ વ્યવસ્થા અથવા કરાર કરે છે, તો સહ-માલિકો ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં આવી શકે છે.”

૧૮. પ્રશ્ન નં. (૩) નો ઉત્તર કે શું દસ ખરીદદારો “વ્યક્તિ” બને છે, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પેરાગ્રાફ “૩૦” અને “૩૧” માં નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો છે:-

“૩૦. હવે આપણે તપાસ કરીશું કે શું સહ-માલિકો તરીકે સંયુક્ત રીતે ખેતીની જમીન ખરીદનાર વ્યક્તિઓનું જૂથ, સહ-માલિકીમાં મિલકત જાળવી રાખવાના અને સંયુક્ત રીતે કૃષિ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવાના ઇરાદા સાથે નહીં, કે તેને સંયુક્ત સાહસ તરીકે સંચાલિત કરવાના ઇરાદા સાથે નહીં, કે આવક, નફો કે લાભ પેદા કરવા માટે તેને સાથે ધારણ કરવાના ઇરાદા સાથે નહીં, પરંતુ માત્ર આ રીતે ખરીદેલી જમીનને વહેંચી

લેવાના અને પોતાના સંબંધિત હિસ્સા અલગથી અને વ્યક્તિગત રીતે ધારણ કરવાના ઇશિદા સાથે, સીલિંગ એક્ટના હેતુઓ માટે ‘વ્યક્તિ’ તરીકે ગણી શકાય કે કેમ. ટ્રિબ્યુનલ અને હાઇકોર્ટ એ આધારે આગળ વધ્યા છે કે દસ ખરીદદારો ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન’ બન્યા હતા અને તેથી એક અલગ ન્યાયિક વ્યક્તિ બન્યા હતા. ચાલો આપણે તપાસ કરીએ કે સદર તારણ સાચું છે કે નહીં.

૩૧. ચાર વેચાણ દસ્તાવેજો હેઠળ સંયુક્ત રીતે જમીન (૧૭૨ એકર ૩૬ ગુંઠા) ખરીદવાને બદલે, તે દસ વ્યક્તિઓ માટે વ્યક્તિગત રીતે જમીન ખરીદવાનું ખુલ્લું હતું, એટલે કે તેઓ પૈકીના દરેકે તે અથવા તેણી ઇચ્છતા હોય તેટલા વિસ્તારની જમીન ખરીદવાની હતી. જો તેઓએ વ્યક્તિગત રીતે વેચાણ દસ્તાવેજો નોંધાવ્યા હોત (અમલમાં રહેલા જમીન સુધારણા કાયદા હેઠળ ખેતીની જમીન ખરીદવા માટે તેઓ પૈકી દરેક વ્યક્તિ હકદાર હોવાને આધીન), તો દરેક દંપતી એક એકમની મર્યાદા સુધી જમીન ધારણ કરવા માટે હકદાર બન્યા હોત. દરેક વ્યક્તિ અથવા દંપતીએ પોતાના સંબંધિત નામે જમીન ખરીદવાને બદલે, જો વાટાઘાટોમાં અનુકૂળતા ખાતર, દસ વ્યક્તિઓ સંયુક્ત રીતે જમીન ખરીદે છે, તો સ્થિતિ અલગ રહેશે

નહીં. માત્ર એટલા માટે કે વેચાણ દસ્તાવેજ દસ વ્યક્તિઓના સંયુક્ત નામે છે, એવું કહી શકાય નહીં કે તેઓએ સંયુક્ત રીતે ખેતીની પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવાના અથવા આવક, નફો કે લાભ પેદા કરવાના અથવા કોઈ સામાન્ય સંયુક્ત સાહસ હાથ ધરવાના સામાન્ય ઈરાદા સાથે ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન’ અથવા ‘વ્યક્તિઓનું મંડળ’ તરીકે જમીન ખરીદી હતી. વાસ્તવમાં જમીન ખરીદતાં પહેલાં, દસ વ્યક્તિઓએ રેકૉર્ડ પર એવી બાબત મૂકતો કરાર કર્યો હતો કે સંયુક્ત રીતે જમીન ખરીદવાનો ઉદ્દેશ્ય માત્ર વાટાઘાટો સરળ બનાવવાનો અને ખરીદીની પ્રક્રિયાઓના પુનરાવર્તનને ટાળવાનો હતો અને સંયુક્ત રીતે તેની ખેતી કરવાનો ન હતો. સંયુક્ત ખેતીનો કોઈ પુરાવો નથી, કે સંયુક્ત સાહસ કરવાનો કોઈ ઈરાદો હોવાનો પણ કોઈ પુરાવો નથી. બીજી તરફ, ખરીદી પછી, તેઓએ જમીનની વહેંચણી કરી અને જમીન મહેસૂલ સત્તાવાળાઓને જાણ કરી અને દરેક સહ-માલિકને તેને/તેણીને ફાળવવામાં આવેલી સંબંધિત જમીનના માલિક તરીકે નોંધવામાં આવ્યા હતા. આ એવો કેસ નથી કે જ્યાં વ્યક્તિઓના મંડળે સંયુક્ત સાહસ દ્વારા અથવા વ્યવસાયિક સાહસ તરીકે હિતોના સતત જોડાણ ધરાવવાના ઈરાદા સાથે જમીન ખરીદી હોય. તેથી દસ ખરીદદારોને

‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન/વ્યક્તિઓનું મંડળ’ તરીકે ગણવાનું શક્ય નથી કે તેઓને એક ‘વ્યક્તિ’ તરીકે ગણવાની પણ પરવાનગી નથી, જેથી તેઓ દસ ખરીદદારો હોવા છતાં જમીન ધારણ કરવાની તેઓની પાત્રતા માત્ર એક જ એકમ પૂરતી મર્યાદિત રહે.”

૧૯. એ બાબત નોંધવા યોગ્ય છે કે ઉપરોક્ત અવલોકનો સાથે, સદર કેસની હકીકતોમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ટ્રિબ્યુનલ અને હાઇકોર્ટ બંને એવું માનવામાં સાચા હતા કે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં “વ્યક્તિ” શબ્દમાં “વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ” સમાવિષ્ટ છે, પરંતુ તેઓ સહ-માલિકોને વ્યક્તિઓનું સંગઠન તરીકે ગણવામાં, અથવા દસ સહ-માલિકો માત્ર એક જ એકમની માલિકી ધરાવવા માટે હકદાર બનશે તેવું ઠરાવવામાં વાજબી ન હતા. વધુમાં સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૬(૨) ને ધ્યાને લેતાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જમીનમાં દરેક દંપતી (પતિ અને પત્ની) નો હિસ્સો, વત્તા તેઓ દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે ધારણ કરેલી અન્ય કોઈપણ જમીનની ગણતરી એ શોધવા માટે કરવી પડશે કે શું તેઓ સીલિંગ મર્યાદા કરતાં વધુ જમીન ધરાવતા હતા. આમ, સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૮ ની અસરને ધ્યાનમાં લેતાં, પેરાગ્રાફ ‘૩૪’ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, સદર કેસની હકીકતોમાં, વહેંચણીને બાકાત રાખવાની કોઈ નોંધપાત્ર અસર ન થઈ શકે કારણ કે દસ સહ-માલિકોને સાથે મળીને એક વ્યક્તિ તરીકે ગણવાના નથી,

સહ-માલિકના હિસ્સાની ગણતરી કરવી પડશે અને તેનું ધારણ નક્કી કરવા માટે આવા સહ-માલિક દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે ધારણ કરેલી જમીનો ઉમેરવી પડશે. વ્યક્તિના ધારણને તેના જીવનસાથી અને સગીર પુત્રો અને અપરિણીત પુત્રીના ધારણ સાથે એકત્રિત કરીને વધારાની જમીન નક્કી કરવી પડશે. તેથી, નીચે મુજબના નિર્દેશો સાથે મામલો પાછો રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો:

“૩૬. તેથી, અમે આ અપીલ મંજૂર કરીએ છીએ, હાઈકોર્ટ તેમજ નીચેની સત્તાવાળાઓના હુકમો રદ કરીએ છીએ. પરિણામે, અમે મામલતદારને નિર્દેશ આપીએ છીએ:

(એ) દસ ખરીદદારો પૈકી કોઈપણ બિન-ખેડૂત છે કે કેમ અને જો તેમ હોય તો, આવા બિન-ખેડૂતની તરફેણમાં ટ્રાન્સફરનો વિસ્તાર કેટલો અમાન્ય રહેશે તે નક્કી કરવું અને કાયદા અનુસાર આવી જમીનના સંબંધમાં આનુષંગિક હુકમો પસાર કરવા;

(બી) દસ ખરીદદારો પૈકી કોઈપણ કે જેઓ ખેડૂત છે, તેઓ સહ-માલિકો તરીકે ખરીદેલી જમીનોમાં તેઓના હિસ્સાને સીલિંગ એક્ટની કલમ ૬ થી ૮ માં જોગવાઈ મુજબ અન્ય જમીનો સાથે ધ્યાનમાં રાખીને વધારાની જમીન ધરાવે છે કે કેમ તે નક્કી કરવું, અને કાયદા અનુસાર યોગ્ય હુકમો પસાર કરવા.”

૨૦. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર

**મુજબ)** માં આપવામાં આવેલા ઉપરોક્ત અવલોકનો અને નિર્દેશોના પ્રકાશમાં, હાલના કેસની વિશિષ્ટ હકીકતો અને સંજોગોમાં, અમારી સમક્ષ જે પ્રશ્નો ઉદ્ભવ્યા છે તે નીચે મુજબ છે:-

(એ) શું અહીંના ચાર પિટિશનરો સંયુક્ત રીતે ખરીદેલી જમીનમાં વ્યક્તિગત અધિકારો ધરાવતા ખેતીની જમીનના સહ-માલિકો કહી શકાય જેથી બોમ્બે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ ની કલમ ૩(૩૫) હેઠળ ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યા સાથે વંચાણે લેતાં સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૨૧) ના અર્થમાં ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ’ ના અર્થમાંથી તેઓને બાકાત રાખી શકાય.

(બી) બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શું ચાર મૂળ પિટિશનરો ઉપર નોંધ્યા મુજબ પેરાગ્રાફ ‘૨૫’ માં કલોઝ (૨) માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ‘વ્યક્તિ’ શબ્દને સોંપવામાં આવેલા અર્થમાં સમાવિષ્ટ ‘વ્યક્તિ’ કહી શકાય.

૨૧. આ બંને પ્રશ્નોનો ઉત્તર અમારા માટે સામાન્ય રહેશે, કારણ કે એ હકીકત વિશે કોઈ વિવાદ નથી કે પ્રશ્નવાળી જમીન ભાગીદારી પેઢીના નામે ખરીદવામાં આવી હતી, જે ખરીદી પહેલાં રચવામાં આવી હતી (એટલે કે વર્ષ ૧૯૩૯ માં). સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૧૦ હેઠળ પેઢીના ભાગીદારો પૈકીના એક દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલું ફોર્મ પણ ભાગીદારી પેઢીના નામે હતું, જે હકીકત પોતે જ એવું ઠરાવવા માટેનો પુરાવો છે કે ચાર વ્યક્તિઓ સંયુક્ત સાહસ તરીકે

ખેતીની કામગીરી કરવા માટે ભાગીદારી પેઢીના નામે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા માટે એક સંગઠન રચીને સાથે જોડાયા હતા. ભાગીદારી પેઢીના લાભ માટે સામાન્ય પરિણામ પ્રાપ્ત કરવા માટે ખેતીની જમીન ધારણ કરવા અને ખેડવા માટે સંયુક્ત સાહસ અથવા વ્યવસ્થા કરવાના સામાન્ય હેતુ સાથે ચાર મૂળ પિટિશનરો પોતાની સ્વેચ્છાએ સાથે આવવાનો સામાન્ય ઇરાદો એ સામાન્ય હકીકત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જમીન ભાગીદારી પેઢીના નામે ખરીદવામાં આવી હતી અને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૧૦ હેઠળનું સીલિંગ ફોર્મ એ જાહેર સાથે ભરવામાં આવ્યું હતું કે ખેતીની જમીન ભાગીદારી પેઢીની છે. ચાર વ્યક્તિઓ (અહીંના પિટિશનરો) ના નામો મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં નોંધાયેલા હતા અને ભાગીદારી પેઢી કાયદેસર રીતે ‘ખેતીની જમીન ધારણ કરવા અને ખેડવા’ માટે હકદાર કાનૂની એન્ટિટી કહી શકાય નહીં તે હકીકત સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ના હેતુઓ માટે કોઈ સુસંગતતા ધરાવશે નહીં.

૨૨. રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ અમારે જે પ્રશ્નની તપાસ કરવાની છે તે એ છે કે શું ભાગીદારી પેઢીના નામે ખેતીની જમીન ખરીદનાર ચાર વ્યક્તિઓનું જૂથ, વ્યક્તિગત રીતે કૃષિ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવા માટે વ્યક્તિઓ તરીકે જમીન જાળવી રાખવાના ઇરાદા સાથે અથવા ભાગીદારી પેઢીના હેતુ માટે આવક, નફો અને લાભ પેદા કરવાના ઇરાદા સાથે, સંયુક્ત સાહસ તરીકે તેને ધારણ કરવા અને તેનું સંચાલન કરવાના ઇરાદા સાથે સાથે આવ્યા હતા તેવું કહી શકાય. બીજા શબ્દોમાં

કહીએ તો, શું એવું કહી શકાય કે તેઓ માત્ર પોતાના સંબંધિત હિસ્સા અલગથી અને વ્યક્તિગત રીતે ધારણ કરવાના ઈરાદા સાથે જમીન ખરીદવા માટે સાથે આવ્યા હતા, જેથી તેઓ રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૨૧) માં આચાત કરાયેલ બોમ્બે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ ની કલમ ૩(૩૫) ના અર્થમાં ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય’ માં સમાવિષ્ટ ન થાય.

૨૩. રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના પ્રશ્ન નં. (૧) ના ઉત્તરને ધ્યાને લેતાં, સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ માં ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં વ્યક્તિઓનું મંડળ / વ્યક્તિઓનું સંગઠન, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય, તેનો સમાવેશ થાય છે.

૨૪. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પ્રશ્ન નં. (૨) ‘શું સહ-માલિકો સાથે મળીને એક “વ્યક્તિ” બને છે’ નો ઉત્તર આપતાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે “વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ એવું છે જેમાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ કોઈ સામાન્ય લાભ પ્રાપ્ત કરવા માટે સામાન્ય હેતુ અને સામાન્ય કાર્યવાહીમાં જોડાય છે. જ્યાં પક્ષકારોની સ્વેચ્છાએ વ્યક્તિઓનું સંયોજન હોય, જેઓ કોઈ સંયુક્ત સાહસમાં સાથે સંકળાયેલા હોય, તેને “વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. કોઈ ચોક્કસ કાયદાના સંદર્ભમાં વ્યક્તિઓનું જૂથ એ વ્યક્તિઓનું સંગઠન છે કે વ્યક્તિઓનું મંડળ છે તે નક્કી

કરવા માટે સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય કેટલીક સુસંગતતા ધરાવશે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે “વ્યક્તિ” શબ્દ ખેતી અથવા જમીનધારણ પર ટોચમર્યાદા સંબંધિત કાયદામાં આવે છે, ત્યારે “વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ” શબ્દ એવા વ્યક્તિઓના સંયોજનનો સંદર્ભ આપી શકે છે જેઓ સહ-માલિકો તરીકે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા અને સંયુક્ત સાહસ તરીકે ખેતીની કામગીરી કરવા માટે સાથે જોડાય છે.”

૨૫. સહ-માલિકો સાથે “વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ” વચ્ચે તફાવત દર્શાવતાં, તેમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં વ્યક્તિઓનું જૂથ પોતાની સ્વેચ્છાએ સામાન્ય હેતુ સાથે સહ-માલિક બન્યું નથી, તેઓને “વ્યક્તિ” તરીકે ગણી શકાય નહીં. તેવી જ રીતે, જ્યારે બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ કોઈ સામાન્ય અથવા સંયુક્ત સાહસ કરવાના કરાર વિના માત્ર એક સામાન્ય વેચાણ દસ્તાવેજ હેઠળ મિલકત ખરીદે છે, ત્યારે તેઓ “વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ” બનશે નહીં. કોઈપણ વધારાની બાબત વિના માત્ર સામાન્ય દસ્તાવેજ હેઠળ ખરીદી સહ-માલિકીને સંયુક્ત સાહસમાં પરિવર્તિત કરશે નહીં.

૨૬. જો કે, જો સહ-માલિકો આગળ વધે છે અને પોતાના લાભ માટે સામાન્ય પરિણામ પ્રાપ્ત કરવા માટે સંયુક્ત સાહસ અથવા વ્યવસ્થા કરવા માટે કોઈ વ્યવસ્થા અથવા કરાર કરે છે, તો સહ-માલિકો “વ્યક્તિ” ની વ્યાખ્યામાં આવી શકે છે. તેનાથી વિપરીત, જ્યારે વિવિધ વ્યક્તિઓ જમીનના પ્લોટમાં અવિભાજિત હિસ્સા ખરીદે છે અને સંબંધિત એપાર્ટમેન્ટના સંબંધમાં વ્યક્તિગત

માલિકી અને સામાન્ય વિસ્તારોની સંયુક્ત માલિકી સાથે એપાર્ટમેન્ટ બિલ્ડિંગનું નિર્માણ કરવા માટે કોઈ સામાન્ય ડેવલપરને રોકે છે, ત્યારે જમીનના પ્લોટના સહ-માલિકો, કાયદામાં કાલ્પનિક જોગવાઈ અથવા કોઈ કરારની ગેરહાજરીમાં, “વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ” બનતા નથી.

૨૭. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના ચુકાદાના પેરાગ્રાફ ‘૨૮’ અને ‘૨૯’ માં ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન’ અને ‘વ્યક્તિઓનું મંડળ’ શબ્દોને સોંપવામાં આવેલા આ અર્થના પ્રકાશમાં, અમારે એ જોવું જરૂરી છે કે શું અહીંના ચાર પિટિશનરો કે જેઓ એક જૂથ બનીને બી. શાંતિલાલ એન્ડ કંપની નામની ભાગીદારી પેઢીના નામે ખેતીની જમીન ખરીદી હતી તેઓ ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન / વ્યક્તિઓનું મંડળ’ શબ્દના અર્થમાં આવરી લેવાશે કે કેમ.

૨૮. આનો ઉત્તર આપવા માટે, એ બાબત નોંધવા યોગ્ય છે કે અહીંના પિટિશનરોએ એવી રજૂઆત કરી હતી કે તારીખ ૧૫.૦૧.૧૯૩૦ ના દસ્તાવેજ દ્વારા ભાગીદારી પેઢીની રચના કરવામાં આવી હતી જેના દ્વારા અહીંના ચાર પિટિશનરો અલગ-અલગ નામો હેઠળ કાપડનો અને સાબુ તેમજ રસાયણોના ઉત્પાદનનો ચોક્કસ વ્યવસાય કરવા માટે સાથે જોડાયા હતા. પેઢીની રચના થયાના નવ વર્ષ પછી પ્રશ્નવાળી જમીન ભાગીદારી પેઢીના નામે ખરીદવામાં આવી હતી. પિટિશનરો તરફે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલની દલીલ એ છે કે ભાગીદારો ભલે ભાગીદારી પેઢીના નામે કેટલીક ખેતીની જમીનો ખરીદવા માટે

સાથે જોડાયા હોય પરંતુ ભાગીદારી કરાર એવું સૂચવતો નથી કે આ ભાગીદારો સહ-માલિકો તરીકે જમીન સંપાદન કરવા અને તેની માલિકી મેળવવા અને ભાગીદારી પેઢીના નામે સંયુક્ત સાહસ તરીકે ‘ખેતીની કામગીરી’ કરવા માટે સાથે જોડાયા હતા. જો કે, એ બાબત નોંધવા યોગ્ય છે કે જમીન ભાગીદારી પેઢીના સામાન્ય ભંડોળમાંથી ખરીદવામાં આવી હતી કે પછી ચાર પિટિશનરોએ વ્યક્તિગત રીતે પોતાના ખિસ્સામાંથી નાણાંનું યોગદાન આપીને સાથે મળીને ખરીદી હતી તે હકીકત અંગે સંપૂર્ણ મૌન છે.

૨૯. ભાગીદારી પેઢીની રચનાની વિભાવના અંગે, જે કદાચ એક કાનૂની એન્ટિટી ન હોય જેથી તેની પોતાની ક્ષમતામાં તેને ‘વ્યક્તિ’ તરીકે ગણી શકાય, પરંતુ ભાગીદારી પેઢીને સામાન્ય સંસાધનો ધરાવતા વ્યક્તિઓના સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓના મંડળ તરીકે કલ્પના કરી શકાય છે જ્યાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ વહેંચાયેલ વ્યાપારિક ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા માટે મૂડી, કુશળતા અને અસ્કયામતોનું સંયોજન કરે છે. ભાગીદારો તેમના કરાર (દસ્તાવેજો) ના આધારે મૂડીનું યોગદાન આપે છે જે સમાન અથવા અસમાન હોઈ શકે છે. ભાગીદારો સ્લીપિંગ પાર્ટનર હોઈ શકે છે, જેઓ રોકાણ કરી શકે છે જ્યારે અન્ય વર્કિંગ પાર્ટનર હોઈ શકે છે જેઓ સંચાલન કરે છે. પેઢી દ્વારા ખરીદવામાં આવેલી અન્ય અસ્કયામતો સાથે નાણાંનું ભંડોળ કોઈપણ ‘એક વ્યક્તિ’ નું હોવાને બદલે ‘તમામ ભાગીદારોની સંયુક્ત મિલકત’ બને છે. નફો / નુકસાનની વહેંચણી ભાગીદારી દસ્તાવેજમાં સંમત થયેલા ગુણોત્તર અનુસાર થાય છે અને જો કોઈ કરાર ન હોય, તો તે

સામાન્ય રીતે સમાન રીતે વહેંચવામાં આવે છે.

૩૦. સામાન્ય ભાગીદારીમાં, ભાગીદારો અમર્યાદિત જવાબદારી ધરાવે છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે જો ભંડોળના નાણાં અપૂરતા હોય તો પેઢીના દેવાં ચૂકવવા માટે તેઓની અંગત મિલકતોનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. વધુમાં સામાન્ય ભાગીદારીમાં, તમામ ભાગીદારો સામાન્ય રીતે ભંડોળમાં યોગદાન આપે છે અને સંચાલન તેમજ જવાબદારીમાં સક્રિયપણે સંકળાયેલા હોય છે. નાણાંના ભંડોળનું સંચાલન કેવી રીતે થાય છે અને નફો કેવી રીતે વહેંચાય છે, અને વિવાદોનું નિરાકરણ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેની રૂપરેખા આપવા માટે લેખિત ભાગીદારી કરાર હોવો આવશ્યક છે. તમામ સ્થળોએ ભાગીદારી પેઢીની નોંધણી ફરજિયાત નથી.

૩૧. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, પિટિશનરોની એવી કબૂલાત છે કે પ્રશ્નવાળી જમીન ભાગીદારી પેઢીના નામે ખરીદવામાં આવી હતી. આ હકીકત પરથી, કંઈપણ વિપરીત ન હોવાના અભાવે, એવું માની લેવું જોઈએ કે ચાર ભાગીદારોની બનેલી પેઢીના નામે ખેતીની જમીન ખરીદવા માટે ભાગીદારી પેઢીના સામાન્ય ભંડોળમાંથી નાણાંનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે પ્રશ્નવાળી જમીન પર કરવામાં આવતી ખેતીની કામગીરી એ વહેંચાયેલો વ્યવસાય હોવો જોઈએ અને ખેતીની ઉપજમાંથી થતી આવક ભાગીદારી પેઢીના સામાન્ય ભંડોળમાં લાવવામાં આવી હોવી જોઈએ.

૩૨. એવું જણાય છે કે આ જ કારણસર, પ્રશ્નવાળી જમીનની માલિક હોવાના નાતે સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૧૦ હેઠળનું સીલિંગ ફોર્મ ભાગીદારી પેઢીના નામે ભરવામાં આવ્યું હતું. આ હકીકત પોતે જ ચાર પિટિશનરોને સહ-માલિકીમાં ખેતીની જમીન જાળવી રાખવાના અને સંયુક્ત રીતે કૃષિ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવાના સામાન્ય ઈરાદા સાથે, સંયુક્ત સાહસ તરીકે જમીનનું સંચાલન કરવાના ઈરાદા સાથે, આવક, નફો કે લાભ પેદા કરવા માટે તેને સાથે ધારણ કરવાના ઈરાદા સાથે પોતાની સ્પેચિયાએ રચાયેલા “વ્યક્તિઓના સંગઠન અને વ્યક્તિઓના મંડળ” માં આવરી લેવા માટે પૂરતી છે, જે ભાગીદારી પેઢીના સંસાધનોના સામાન્ય ભંડોળમાં જશે. પેઢીના દરેક ભાગીદાર ભાગીદારી કરારમાં સંમત થયેલા ગુણોત્તર મુજબ નફા અને નુકસાનની વહેંચણી માટે સંયુક્ત રીતે અને વ્યક્તિગત રીતે હકદાર બને છે.

૩૩. વધુમાં, રેકૉર્ડ પર એવું દર્શાવતી કોઈ સામગ્રી નથી કે પ્રશ્નવાળી જમીન ખરીદ્યા પછી પણ તે ચાર પિટિશનરો પૈકી દરેક દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે ધારણ કરવામાં આવી હતી અને તેઓએ વ્યક્તિગત રીતે ખેતીની પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરી હતી, અને પેઢીના સહ-માલિકો અથવા ભાગીદારો તરીકે સંયુક્ત રીતે નહીં. રેકૉર્ડ પર કોઈ મહેસૂલી પહોંચ નથી, સિંચાઈની કોઈ પહોંચ નથી અને અન્ય કોઈપણ પ્રકારનો કોઈ પુરાવો નથી કે જે એવું સ્થાપિત કરે કે પિટિશનરો માત્ર જમીન ખરીદવાના અને ત્યારપછી પોતાના સંબંધિત હિસ્સા મુજબ તેને અલગથી અને વ્યક્તિગત રીતે ધારણ કરવાના ઈરાદા સાથે જ સાથે આવ્યા હતા.

૩૪. પિટિશનરોના પોતાના કેસ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પિટિશનરોએ સંયુક્ત રીતે ધારણ કરવા માટે ખેતીની જમીન સંયુક્ત રીતે ખરીદી હતી અને ભાગીદારો તરીકે ખેતીની પ્રવૃત્તિઓનું સંયુક્ત સાહસ હાથ ધર્યું હતું, તેથી એવું સ્વીકારી શકાય નહીં કે પ્રશ્નવાળી જમીન તેઓ દ્વારા ભાગીદારો તરીકે નહીં પરંતુ સહ-માલિકો તરીકે વ્યક્તિગત રીતે અને અલગથી ધારણ કરવામાં આવી હતી. પ્રશ્નવાળી જમીન ભાગીદારીના નામે ખરીદવામાં આવી હતી તે હકીકત એ બાબતનો પુરાવો છે કે જમીન ભાગીદારી પેઢીના નાણાંના સામાન્ય ભંડોળમાંથી ખરીદવામાં આવી હતી અને ખરીદી પછી પ્રશ્નવાળી જમીન પણ ભાગીદારી પેઢીની અસ્કયામતોના સામાન્ય ભંડોળમાં જશે, આમ, વ્યક્તિગત ચાર ભાગીદારોની હોવાને બદલે તે “તમામ ભાગીદારોની સંયુક્ત મિલકત” બની ગઈ હતી.

૩૫. રેકૉર્ડ પરથી પ્રતિબિંબિત થતી ઉપરોક્ત હકીકતોને ધ્યાને લેતાં, સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૨૧) ના અર્થમાં ‘વ્યક્તિ’ ની વ્યાખ્યામાં સમાવવા માટે ‘વ્યક્તિઓનું સંગઠન’ અને ‘વ્યક્તિઓનું મંડળ’ તરીકે ઓળખાવા માટે પોતાના સંયુક્ત નામે જમીન ખરીદવા માટે વ્યક્તિઓનું જૂથ સાથે આવવાની શરત પૂર્ણ થાય છે.

૩૬. પિટિશનરો તરફે વિદ્વાન કાઉન્સેલ દ્વારા (૧) દુલીચંદ લક્ષ્મીનારાયણ (પેઢી) વિ. સી.આઈ.ટી., [(૧૯૫૬) ૧ એસ.સી.સી. ૨૬૯]; (૨) મેસર્સ અગ્રવાલ એન્ડ કંપની વિ. કમિશનર ઓફ ઇનકમ-ટેક્સ [(૧૯૭૦) ૨ એસ.સી.સી. ૪૮]; (૩)

સેનાજી કપૂરચંદ અને અન્ય વિ. પન્નાજી દેવીચંદ [એ.આઈ.આર. ૧૯૩૦ પ્રિવિ કાઉન્સિલ ૩૦૦]; (જ) રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય [(૨૦૦૮) ૫ એસ.સી.સી. ૪૪૯]; (પ) નારાયણ ભીમજી વડંગાલે અને અન્ય વિ. હુકુમચંદ ચુનીલાલ થોલે અને અન્ય [૧૯૯૨ (૧) જી.એલ.એચ. ૧૩૫]; અને (ડ) શાંતિલાલ મોહનલાલ શાહ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય [૨૦૧૩ (૩) જી.એલ.આર. ૧૮૪૮] ના કેસોમાં નિર્ણયોના આધારે કરવામાં આવેલી રજૂઆતો કે ભાગીદારી પેઢી કોઈ કાનૂની એન્ટિટી નથી કે જેને સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૧૫) અને કલમ ૨(૧૨) ના અર્થમાં કાયદેસર રીતે “જમીન ધારણ કરવા” અથવા “જાતે ખેતી કરવા” માટે હકદાર કહી શકાય, તે તદ્દન અસંગત છે.

૩૭. સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૬ પર આવતાં, એ નોંધી શકાય કે સદર જોગવાઈ માત્ર કુટુંબના સભ્ય હોય તેવી “વ્યક્તિઓ” ને (સંયુક્ત કુટુંબ ન હોય, જેમાં વ્યક્તિ, તેના જીવનસાથી, તેમના સગીર પુત્રો અને સગીર અપરિણીત પુત્રીઓનો સમાવેશ થાય છે) અને કલમ ૨(૧૬) માં વ્યાખ્યાયિત “સંયુક્ત કુટુંબ” કે જે હિન્દુ અવિભાજિત કુટુંબ અથવા જૂથ કે એકમ હોય, જેના સભ્યો રૂઢિ અથવા ઉપયોગ દ્વારા મિલકત અથવા રહેઠાણમાં સંયુક્ત હોય, તેઓને સીલિંગ વિસ્તાર કરતાં વધુ ન હોય તેવી જમીન ધારણ કરવા માટે હકદાર તરીકે માન્યતા આપે છે. સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૬(૧) સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરે છે કે નિયત તારીખથી અમલમાં આવે તે રીતે, પેટા-કલમ (૨), (૩), (૩-એ) અને (૩-બી) ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, તે સમયે અમલમાં હોય

તેવા કોઈપણ કાયદામાં અથવા કોઈપણ કરાર, રૂઢિ અથવા અદાલતના હુકમનામા કે હુકમમાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોય તેમ છતાં, કોઈ પણ “વ્યક્તિ” માલિક તરીકે અથવા ભાડુઆત તરીકે અથવા અંશતઃ માલિક અને અંશતઃ ભાડુઆત તરીકે ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ જમીન ધારણ કરવા હકદાર રહેશે નહીં.

૩૮. ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં, અમને રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અર્થઘટન કરાયેલ, ખાસ કરીને તેમાં પેરાગ્રાફ ‘૨૫’ માં બોમ્બે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૯૦૪ ની કલમ ૩(૩૫) સાથે વંચાણે લેતાં સદર સીલિંગ એક્ટ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૨(૨૧) હેઠળ ‘વ્યક્તિ’ ની સમાવેશી વ્યાખ્યામાંથી આ કેસને અલગ પાડવા માટે પિટિશનરો તરફે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોમાં કોઈ તથ્ય જણાતું નથી.

૩૯. ઉપર નોંધ્યા મુજબ વિદ્વાન સિંગલ જજના અભિપ્રાયમાં કોઈ ભૂલ શોધી શકાતી નથી. હાલની અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ નથી.

(સુનીતા અગ્રવાલ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ)

(ડી.એન. રે, ન્યાયમૂર્તિ)

=====

### વિશેષ હુકમ

હુકમ જાહેર કર્યા પછી, અરજદારો તરફે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી

અપૂર્વ વકીલ દ્વારા આ હુકમના અમલ પર સ્ટે આપવા અને આજની તારીખે અમલમાં રહેલા વચગાળાના હુકમને ચાલુ રાખવા માટે કરવામાં આવેલી અરજ આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(સુનીતા અગ્રવાલ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ)

(ડી.એન. રે, ન્યાયમૂર્તિ)

*This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.